

TÖRÖK FÖLDÖN

A KIS-ÁZSIAI ÉS BAGDADI VASÚT TÖRTÉNETÉVEL

ÍRTA

DR KÚNOS IGNÁC

NYOLC KÉPMELLÉKLETTEL ÉS KÉT TÉRKÉPPSEL

BUDAPEST, 1911.
AZ UTAZÁSOK KÖNYVTÁRA KIADÁSA
I. VÁRFOK-UTCA 14.

ELŐSZÓ.

Feledésbe merült képek emlékei elevenednek meg előttem: kis-ázsiai bolyongásaim, vándorutam a primitív keleti kultúra földjén, amelyen immár nyugatról jött szellők lengedeznek. És ahogy olvasgatom, ahogy lapozgatom följegyzéseimet, egyre élénkebben érzem a rohanó idők változását, a kultúrák harcának alkotó és pusztító erejét. Kelet kezdetleges kultúrájával összecsapott azóta a haladó nyugati haladás. És míg a primitív Anatólia egykori türkje karavánokba verődve, szármagy vagy teveháton járt — ha nagy néha kénytelen volt kimozdulni otthonából — a mai török egy magában is rámerészkedik a frenkföldi simindifer (vasút) erdögös gépezetére.

Mintha még most is magam előtt látnám a megremült női jürük arcot, amely félholtra ijedve fordult el az ájdini állomásra berobogó vonattól. „Bak, bak (nézd, nézd) — kiáltott fel — ehol a gyaurok tevéje.“ Ennyit jelentett neki a vasút, se többet, se kevesebbet. És mégis, ez a gyaurok tevéje mily végtelen karavánját vonta maga után az európai eszméknek és intézményeknek! A vasra vert útvonal nem a padisáh országútja többé, hanem a gyorslábú frenkeké. És jön rajta a nyugati invázió. Előnyomulásának gátat nem vethet semmi többé. Előbb az állomások szokatlan stílusú

épületét szállja meg, majd újabb és újabb *házak* emelkednek, és alig néhány esztendő, egész európai negyed teremődik a vasúti pályaház körül. így támadnak apránként a frenk városrészek.

És a térés Kis-Ázsia jámbor türkje, ha kezdetben meg is ütközött még e rendkívüli jelenségen, lassankint megszokja a szokatlant és nem is hosszú idők múltán egykedvű nembánomsággal törődik bele Allah akaratába. Sőt lassan-lassan részesévé is szegődik az európai kéz nyújtotta kényelemnek. A karaván-szerájok romjain szállók emelkednek és a vágató tatárok postazsákjai vasúton teszik meg sietős útjaikat. A vasutak mentén nem hangzik fel többé a faluvégekről a vendég-hívogató davet var (meghívás), a helység vénei nem hozzák elejbéd tálaikat, hogy étel-italban szükségét ne láss. Hiszen ott a szálló, a minden jót árusító görög vagy örmény lokantadzi (vendéglős). A számító ész veszi át az érző szív birodalmát és a nép ősi lelkületéről sok oly tulajdonság kezd lehámlani, amely még nem is olyan régen a lelkek mélyén honolt.

Az új, eddigelé ismeretlen fogalmak új szükségleteket támasztanak. És ezek a szükségletek, ha nem is a lélek bensejéből fakadnak, idők folyamán jelentős etnikai átalakulásokat idéznek fel. Megszokottságok fölöslegessé, lehetőségek lehetetlenné, kívánalmak nélkülözhetőkké válnak. A megváltozott viszonyok új helyzeteket teremtenek. Új felfogások, új világnézet alakul ki a régi rovására. Új háziipari és műipari szükségletek merülnek fel s szorítják ki a régieket. Ami a vasút előtti időkben török esznáf-ok (mesteremberek) keze munkája volt, az ezentúl tetszetősebb, nyugatról vett formában kerül használatba. Jellegzetes iparágak

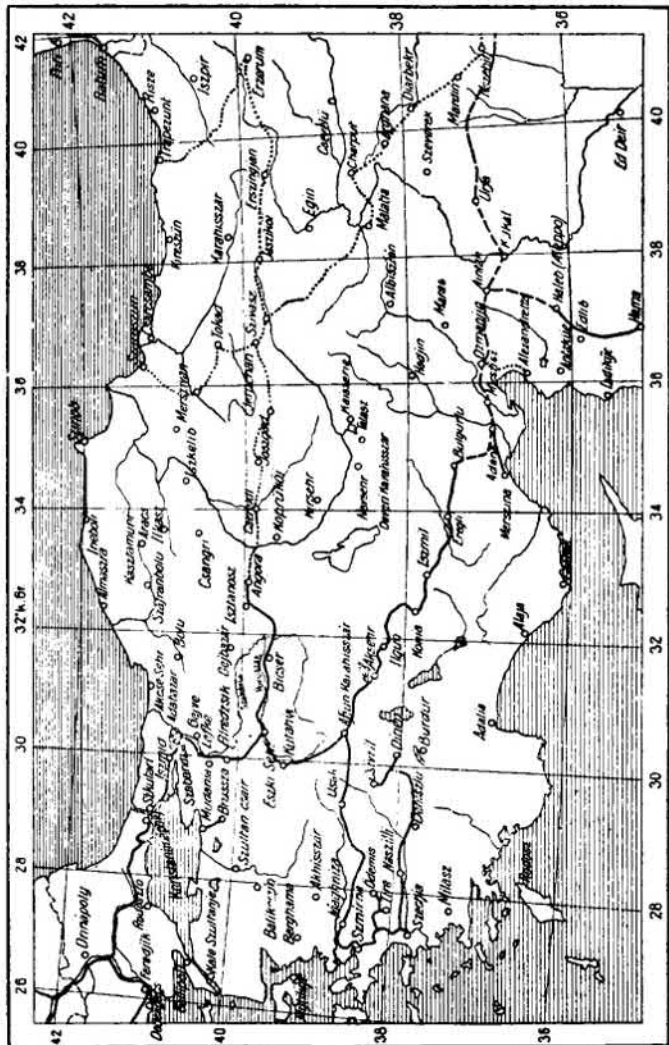
vesznek ki e miatt; népéleti szokások lassan-lassan elhalványodnak és egész vidékek népi sajátosságai és néprajzi különösségei veszendőbe indulnak.

Még az iszlám egyes külső rítusai is megsínylik a változásokat. A hitélettel járó foglalatosságok más irányba terelődnek, a vallási kegyelet tárgyai és szerei idegen alakot öltenek. A szertartásos életmódon itt is, ott is, rést üt a modern kultúra térfoglalása. A megkezdett munka pedig folyik tovább: a gyaurok tevéje, a démoni erővel hajtott tüzesgép egyre beljebb hatol az ország szívébe.

Ifjúkori feljegyzéseimet lapozgatva, még élesebben érzem át a tegnap és a ma különbségeit. Legyenek az itt következő fejezetek emlékeztetői annak a messze kiható gazdasági és kulturális küzdelemnek, amelyet a hódító Frenkisz tán folytat a kis-ázsiai Türkisz tánnal — jelentős anyagi hasznára az előbbinek, művelődésére és boldogulására az utóbbinak.

Budapesten, 1911 június havában.

Kunos Ignác.

Kis-Ázsia. (Mérték = 1 : 10,000,000.)

Sztambultól Lefkéig.

Keletnek egy kultúra alá fogott darabját akarom néhány tollvonással megrajzolni. Képét kívánom adni annak az anatóliai területnek, amelyet két ízben tettem volt nyelvi és néprajzi tanulmányaim tárgyává. Értem azt a vonalat, mely a nikomédiai Izmidtől egész Angoráig húzódik és amelyet immár két évtizede, hogy vasúti vonal köt össze egymással. A karaván-út beljebb szorult és egy ázsiai terület közeledett hozzánk.

Első utam idején még éppen csak hogy megkezdődtek a vasúti építkezések, de kevéssel utóbb már az angorai váróterem előtt állott meg a kis-ázsiai gőzkocsi. Anatólia belseje megnyílt a nyugati kultúrának és modern áramlatok szállanak az ezer esztendő klasszikus földjére. Az átalakulások hirtelen állottak be és hatásuk máris mutatkozóban. A frenk (európai) megjelenésével fölébredt a kis-ázsiai türk (török paraszt) fanatikus bizalmatlansága és kétkedéssel fogadta az idegennek áldást és jólétet ígérő munkáját. Akkor még az átmeneti foknál tartottunk. Tanulmányaim során épp ebben a korszakban jutottam el az átalakulóban levő területre. Első alkalommal, midőn Eszki-sehirig juthattam, még csak az előkészületek folytak, másodsorra pedig már teljesen elkészült volt a hálózat egész Angoráig. Összefoglalva számolok be különböző időben tett utazásaim eredményével. A török főváros kis-ázsiai negyedéből, Hájdar pasá-

ból indulnak ki az anatóliai vasutak. Már régóta közlekedik innen egy kis vonat, mely az izmidi öböl mentén halad el és Izmid városánál a végállomása. Természeti szépségekben gazdag és változatos vidéket szel keresztül. A török úri konakokkal tele ültetett Erenköj a török társadalom előkelőinek a legkedveltebb nyaralója. A frenkek meg a borát zsákmányolják ki és a főváros környékének az izmidi vonal a leggazdagabb bortermő vidéke. Kizsákmányolásához az angolok értenek legjobban. Legközelebb van hozzá Bosztándzsik, melyet főnyes tengerpartja és egymást váltogató kioszkjai egész a Riviera másává tesznek. Jobbról az izmidi öböl kék tükre simul a vasúti töltés lábaihoz és pompás zöld színben merülnek elő a legendaszerű Herceg-szigetek apró városkái. A parthoz legközelebb a Nagy-sziget (Büjük ada), szemben vele az olajfa-erdőkkel benőtt Hejbeli és még távolabb a görögök kegyeltje, Próti.

A vasút egyre a tengert szegélyezi és egymás után tűnnek elő a nyaralószerű Mál-tepe, a törökök lakta Kartal, melynek háttérében az olimposzi havasok fehér lennek. A szőlőültvényeket gazdag gyümölcsösök váltják föl és Pendik zöld dzsámija mellett elhaladva, Tuzlánál érjük el a Boszporusszal vetekedő öböl egyik beágazását. Hegyi vidék cseréli föl ezután a lankás síkságot és merész sziklahasadékok között átkígyózva, mintegy varázsütésre pillantjuk meg Gebzét, háttérében a kék tengerrel és egy régi időkből maradt romladdékkal, melyet a hagyomány Hannibal sírjának nevez. Két nagy ciprusfájáról Iki-szelvinek nevezi ezt az emléket a török és egy szent sejknek a sírját tiszteli benne. A régi Libussza kétségkívül ezen a helyen állott és a karthágói hős itt üritette ki a méreggel telt poharat.

Megint a tenger, a voltaképpeni öböl közelében maradunk és ciprusfákkal szegélyezett úton haladunk el apró kis helységek egész sora előtt. Majd olajfa-erdők zöldje ad az öböl vizének haragosabb színeket és szélszélyes hegyalakulatok mellett érjük el a szultán apró gyárvárosát, a selyem- és posztógyáráról híres Herekét. Közelében a régi Ankiron várának a romjai. Itt halt meg a bizánci világváros megalapítója, a nagy Konstantin és ugyancsak itt fejezte be napjait Mohammed szultán, Konstantinápoly meghódítója. E történeti helyek mögött kiszélesedik a völgy és Jarindzsa után az előbbi szultánnak egy nyári palotája fehérük elénk, amelyben csak egyetlen éjjelt töltött volt el a vadászó uralkodó. Az erdős, hegyes vidék mintha hátrább vonulna, hogy helyet engedjen az Izmid városába siető vonatnak. Megilletődő, kegyeletos érzéssel pillantunk az izmidi régi temető felé, amelynek egyik félreeső zugában ott a magyar forrás (madzsar csesme), magyar bujdosóknak keze emléke. E forrás hús vizével csillapították szomjukat és innen mentek megásni azt a vasráccsal körülvelt és kölappal befedtetett sírt, amely Thököli Imre hamvait rejtegeti.

Az izmidi öbölnek itt vége szakad. Amfiteatrálisan terül el Izmid városa, a régi Nikomédia, fővárosa Bithiniának és majd Trajanus helytartójának, majd pedig Hadrianus császárnak nyugalomadó székhelye. Egy császári palotának a romjai még ma is láthatók és a hagyomány Diocletianus híres házát ismeri föl benne, aki az Adria melletti Salonénak itt építtette mássát. A törökök még Orkhán alatt foglalták el és kő kövön nem maradt s mint egy közmondásuk is vallja, fű nem nőtt többé azon a helyen, ahol török taposott egy-kettőt.

Minő lehetett e város hajdan és mivé lett most. A

hegyekre kapaszkodó faházak rikítóan színesre vannak kifestve és míg a város lábánál az izmidi öböl véget érő partjai merülnek a tenger sötét kékjébe, addig a város zöld erdősége, mintha a fellegek között keresne magának helyet. A város főutcáját, melyet a modern haladás Boulevard Hamidiének nevezett el, az új vasút szeli át és a hangulatkeltő város csendjét vasutak füttye és gőzkocsik robogása zavarja meg.

Innen indult ki az a nagy vasúti vállalkozás, amely az izmidi vonalat Angorán és Bagdadon át egészen a Perzsa öbölíig akarja kiterjeszteni¹⁾ és amelynek első munkálatai már javában folytak volt, amikor a városba érkeztem.

Az 1890. év tavaszán jártam először e területen és egy pár napot Izmid városában töltöttem, hogy útra szerelődjek és hogy a szükséges ajánlatokkal ellássam magam. A sínek már átszelték volt a város legnagyobb utcáját és idegen, többnyire olasz s német munkások lepték el a várost, ki munkában, ki munkát keresőben. Nagy óvatossággal láttak hozzá a dologhoz, egyrészt a lakosság bizalmatlansága miatt, másrészt meg mert egyre ismétlődtek a vakmerőnél vakmerőbb cserkesz támadások. Alig múlt el nap, hogy az orosz támadó cserkeszek kárt ne tettek volna emberekben. Csak legújabbán javultak némileg a viszonyok, főleg amióta a török porta is rászánta magát, hogy erélyesebb eszközkhöz nyúl. Izmid vidéke különben is a hírhedtebbek közé tartozott és e város kormányzóinak nem kis gondot adtak a nagy számmal ólálkodó cserkesz garázdák.

Ott tartózkodásom idejében Ejub pasa volt az

¹⁾ Lásd: 69. 1.

izmidi kormányzó. A török kormány ajánló levelével, a hivatalos bujurulduval ellátva, mindenek előtt a kormányzó pasánál kellett tisztelegnem, mint akinek szó- és írásbeli engedelmé nélkül Anatólia belsejébe nem is lehetett volna eljutnom. Főleg abban az időben, amikor a környék cserkeszei úgyszólván harcban állottak a vasút német vállalkozóival és a vasút építésénél foglalatoskodó idegenekkel. Kedvemet akarta szegni a pasa és azon tanácskozott a titkárjával, hogy kiket adjon mellém katonai fedezetnek. Kapóra jött neki egy éppen belépő csendőr jelentése, hogy az utolsó vasúti gyilkosság bűnöseit három cserkesz személyében sikerült neki és óriási buzgóságának kipuhatolni, de hogy merre lappanganak, arról egyelőre nem szerezhett biztos tudomást.

Már-már meg akarta tőlem vonni az utazási engedélyt, amikor egy frenket jelentettek be a pasának. Egy germán tanár nyitott be a terembe, kíséretében egy egyenruhás török ifjú és előadták abbéli szándékukat, hogy Kis-Ázsiába akarnak utazni. Útjuk iránya nagyjában megegyezett az enyémmel. Forchheimer német archeológus volt az illető, aki a török kormány meghívására már egy év óta tanárkodott a török főváros mérnöki iskolájában, és ezúttal az épülő vasúti vonal megszemlélésére igyekezett. Kísérője Huluszi efendi volt, az iskolában assistense és a tanár francia nyelvű előadásainak török tolmácsolója.

Legott elhatároztuk, hogy együttesen tesszük meg az utat. Annál szívesebben fogadtam el a tanár ajánlatát, mert kísérőjében, főleg pedig mérnöki, de katonás szabású egyenruhájában sokat bíztam. Többet is használt az kormányok ajánló leveleinél, fegyveresen kísérő csendőröknél. Még aznap megfogadtuk a tatár szekereket,

egyét a holmink, illetőleg a német holmija számára, egyet pedig a saját alkalmatosságunknak.

Másnap korán reggel útra készen állottunk megannyian. Csak Huluszi efendire kellett kissé várnunk; a hánban felejtette a kardját. Ott állott a két tatár szekér, előtte a két cserkesz csendőr, a kellőleg neki öltözködött tanár, a kardostól előkerült Huluszi és jó magam, a ki a bej mérnöki katona-köpönyegét öltöttem föl, hogy ezzel is rejtegessem frenk voltomat. Csak a tanárnak maradt meg az európai máza, úgy a ruházatában, mint a beszédében. Szíves búcsút vettem földinktől, a török szolgálatban megöszült Oszmán pasától, ak nem átalotta a fáradságot, hogy izmidig elkísérjen.

Elhelyezkedtünk nem nagyon kényelmesnek ígérkező tatár szekerünkben, és neki a döcögős országútnak. Alig haladtunk néhány kilométernyit a vasúti vonal mentén, amidőn elénk robot egy tresszin és egy rajta ülő francia barátságosan megszólít bennünket. Mr. Charles Hazelaire volt a nyájas idegen, az izmid-angorai vasútnak egyik mérnöke és miután megtudta, hogy a vasúti igazgatóságnak is ajánlottjai vagyunk, rendelkezésünkre bocsátotta a tresszint. Szabandza városa volt az ő állomása, odáig elmehetünk a kocsijával. Legott előbújtunk a szekerünkől és holminkat a kocsisok őrizetére bízva, elhelyezkedtünk a kényelmesebb tresszinen, amelyet két markos örmény legény hajtott, és egy talpig fegyverben levő csendőr őrizett.

Hatan ültünk a négykerekű kis vasúti kocsin, előtünk lovagolt egy záptije (csendőr), a másik a két szekerünk után ment, és úgy robotgunk át a cserkeszek lakta nagy izmidi síkságon. Falura kettőre is akadunk útközben; az egyik a cserkesz Tepe-tarla, a másik a

georgiai lakóiról híres Bujük-dervenci. Mennyire más képe volt e műveletlen vidéknek három év múltán, amidőn már vasút hasította át e területet. A kavicsos föld porhanyóssá vált, a cserjéket és bozótokat tűz emésztette el, és az apró falvak előtt oly formás állomások épültek, hogy művelődöttebb vidékre is beillettek volna.

Csak a cserkesz nép maradt a régi. És ugyanaz a cserkesz rabló, akit három év előtt üldözőben tartott az izmidi pasa, úri kényelemben füstölgetett az állomás padkáján és mustrálgatta a ki-beszálló utasokat. Zakháríja bejnek hívták a kiérdemült rablót, aki az igazgatóság kívánságának engedve, felhagyott a rablóskodással s most kegydíjat húz, hogy gondtalanul élhessen. Fegyverét azonban nem engedte át; ott hordja az övében emlékeknek.

Nem sokára elénk csillámlott a távolból a szabandzsai nagy tó. Partja mentén négy óra hosszat haladtunk, amíg eljutottunk tresszinneltett útunk végállomására, a francia mérnök székhelyére. Ma már rengeteg gyümölcsösök körítik a termékeny talajú Szabandzsát és mesés olcsón árulják a nagy kosár gyümölcsöket és a tó eleven halait. Mind ennek alig volt még azelőtt némi nyoma, és amidőn Hazelaire úr föl vitt bennünket primitív berendezésű lakásába, nem éppen franciás konyhával kedveskedett jól megéhezett vendégeinek. Egy sebtiben elkészített lakomával illusztrálta előttünk, hogy milyen életmódot folytatnak az Anatóliába szakadt európai mérnökök. Olajbogyó, száraz hal, hús-konzerv, meg sajt, ennyiből állott a mindennapi menüjük. Szabandzsza törökjei még kevessebbel érik be: gyümölcs, ami a kertjeikben terem és hali élék, amelyeket a tó dob ki nekik.

Vendéglátó házi gazdánktól csakhamar búcsút vet-

tünk, mert előre megállapított tervünk szerint Balabánig kellett volna még aznap jutnunk. Szekerünkre, amely időközben utolért bennünket, ismét felszállottunk és úgy indultunk neki az emelkedő vidéknek. Jó későre fordult az idő, amikor megérkeztünk Balabánra, egy néhány földviskóból álló cserkesz helységbe. Vendéglőféleknek még csak nyomát sem fedezhették föl fedél alá vágyódó csendőrjeink, karaván-szerájt pedig, főleg cserkeszek lakta vidéken, hiába is kerestünk volna.

Benne voltunk a legsötétebb Anatóliában. Éhesek is voltunk, fáradtak is, és a hirtelen neki hűvösödött időjárást a törökök isten-áldása, az eső is kísérte. Leszálltunk a kényelmetlen alkalmatosságból, csendőrjeink lámpást gyújtottak, és úgy indultunk nyugalom-kutató, meg éhség-csillapító útra. Annyit észrevehettünk a sötétben is, hogy már nagyban folytak a vasúti munkálatok és hogy mérnök vagy vállalkozó féléknek is lappanganiok kell valamerre. Nem csalódtunk e föltevésünkben Egy fák között rejtőző kis faházikóból víg beszélgetés zaja hallatszott. Útitársam majd olasz, majd német szót hallott (ezen a két nyelven tudott legjobban), Huluszi bej pedig égre-földre esküdözött, hogy franciául meg törökül társalognak, én meg mintha magyar szót is hallottam volna.

Egyikünk sem csalódott. Különböző nyelven üdvözlélvén a terített asztal mellett lévő társaságot, oly nagy hurrával fogadtak bennünket, mintha csak miránk váraoztak volna. A készülő vasút emberei voltak megannyian, és mert a perai igazgatóságtól különben is értesültek volt utazásunkról, kétszeres örömmel fogadtak bennünket. Volt a tíz főnyi társaságban olasz, francia, spanyol, svejci, angol, osztrák; sőt, ami engem leg-

kellemesebben lepett meg, egy honfitárs is akadt közöttük. Hónapokon át nem érintkezve európaiakkal, egész esemény számba ment a betoppánásunk, elannyira, hogy valóban kölcsönös volt a jótétemény, amelyben egymást részesítettük. Kitűnő hangulat kerekedett és, miután egy magyar szakácsné főztjével éhségünket is lecsillapítottuk, megeredt a sok nyelvű beszéd, a kis-ázsiai vasúti élmények és egyéb érdekes megfigyelések sorozata.

Még Huluszi bejnek is kijutott a törökből. Észre vette az uniformisunkat egy-két cserkesz, és mert a szultán katonáinak tartottak bennünket, vágyódtak az ismeretségünkre. Volt a faluban egy jobb módú is, egy bej rangú cserkesz. Ő maga jött el a társaságunkba, és miután Huluszival csak ketten voltunk a törökül tudók, elfogadtuk a meghívását és átlátogattunk a konakjába. Szegényes putri volt a külseje, de mily fényűző és kincseket rejtő a belseje. Selyemmel bevont széles kerevetre ültetett bennünket és valahányszor csak egyet tapsolt, más-más alak és más-más édesség került megletpetve szettektintő szemek elé.

Akartok-e cserkesz táncot látni, kérdi nagy hirtelen tőlünk. Feleletünket be sem várva, kiugrik a szobából és miután néhány perc múlva ismét visszatért, kettőt tapsolt s erre két leánya, valóságos cserkesz huri-pár, lépett be a termünkbe. Kissé elfogódott arccal üdvözöltek bennünket, kezöket nyújtották és miután engedelmet kértek, hogy táncukat bemutathassák, legott szembe állottak egymással és bal kezük a csipőn, jobb kezükben csengős hangszer, himbálózó ritmikus lépésekkel kezdtek a tánchoz. Mennyi báj a mozgásokban, mily csodálatos hajlékonyság a ciprus növésű természetben. A lassú, majdnem csárdásszerű táncot, amelyet hol jobbra,

hol balra lépegetve lejtettek, a test egyenletes himbálózása kísérte és mintha arcuknak eleven játéka szöveget magyarázott volna hozzá. Majd letették a csengős dobot és vonós hangszert vettek a kezükbe. Játszanak is hozzá, énekelnek is, és lábujjhegyre pattanva, villámgyors ugrással cserélnek egymással helyet, miközben le nem siklik az ujj a hangszerről, el nem akad a torkon a szó. Egész balladát beszélt el a táncuk.

Egy kis fél óra múlva ismét kezét nyújtottak és kezükkel homlokukat, ajkukat érintve eltűntek előlünk. Kérdést intézni hozzájuk, vagy beszédbe ereszkedni velők, nagy tapintatlanság lett volna. Elkábultan a látotaktól, mintha az ezeregy éj egy képe elevenedett volna meg előttünk, visszatértünk a frenk gyülekezetbe, ahol még javában folyt a terefere. Csendőrjeink eközben már készülődtek a reggeli útra.

Csak másnap reggel vehettük szemügyre azt az igazán festői vidéket, amely Balabán és a közelében fekvő Ada-bazár között élénk tárult. A legvadregényesebb alakulású hegyek közt nagy robajjal zúgott elő a klasszikus Hálisz folyó, a mai Szakária, mely ezutáni utainkon jó ideig a kíséretünkben maradt. Ada-bazár meglehetősen messzire fekszik az állomásától. Jó széles utca vezet az erdőséggel és gyümölcsösökkel körülvett kis városig. A többnyire egyemeletes, földbe vájt házakban leginkább muhádzsirok, azaz bevándorolt cserkeszek és bosnyákok laknak. Kiegészíti a barnás házcsoportot az az óriási híd, amelyet még Justinianus császár építtetett, hogy a Szakária folyón átkelhessen. A folyó azóta más irányt vett, de rozoga ó-hídja megmaradt. Nekünk is át kellett rajta kelnünk új váltású lovainkkal. Ezúttal csak egy csendőrrel utaztunk, nem volt több a faluban. Ada-

Izmid főutcája.

A Szabandzsai tó.

A vasút hidja Lefke előtt.

Teve-karaván a Szakária folyó mellett.

bazárnál irányt változtattunk és nem a vasút egyenes vonala mentén haladtunk, hanem egy kis déli kanyarullal a Szakária medréhez jutottunk.

Húsz kilométernyi vadregényes hegyes szoros előtt állottunk. A folyó völgye egyre összébb szorul, a meredek sziklafalak egész a folyó közelébe érnek és alig hogy némi kis hely jut a munkásoknak, akik a vasúti töltés építésén fáradoznak. Itt-ott kissé kiszélesedik a völgy, hogy annál szűkebbre szoruljon ismét össze és meglepő kilátást sejtetnek a mélyen bevágódó mellékvölgyekbe, amelyek a legbujább zöldben fürösztik a szemlélő szemét. A folyókon hidak épülnek, a hegyeket alagutakkal törik át és óriási területeken robbantják az évezredek sziklákat, hogy a vasút majdan átjuthasson a szűk völgyön, amelynek kiszélesedett pontján Gejve városa terjeszkedik szét.

Egyik város olyan mint a másik. A lakosság felemás, javarészeben cserkesz és muhádzsir; a bennszülött oszmánlik kisebbségben vannak, de szorgalomban és kitartásban tútesznek mohamedán testvéreiken. A vasúti munkálatokban is ők vesznek legtevékenyebben részt. Gejve mellett húzódik el az a nagy karaván-út, amely egész Angoráig vezet és ugyancsak itt van III. Szelim nagy kőhídja, a száz méter széles folyamon. Itt Gejvénel a vidék előbbi regényessége megváltozik. A folyónak csak az egyik partján meredeznek föl a változatos alakú hegyóriások, balfelől széles, termékeny síkság terül el és előtűnedezik a betegség-termő mocsaras vidék, amely a Hálisz folyó mentét olyannyira hír-hedtté teszi. Ez a vidék termi a legjobb selymet és a legszebb gyapjút.

Gejvében csendőröket cseréltünk. A város kajma-

kámjánál megtéven hivatalos látogatásunkat, követtük a Szakária folyását, amely egész Ak-hiszárig kísért el bennünket. A fakó színű dzsámi körül ott lustálkodott a helység népe és egy vak dervis elbeszéléseit hallgatta nagy figyelemmel, aki csoda dolgokat beszélt nekik a frenkekről és épülő vasútjaikról. Fanatikus dühvel kelt ki ellenünk és bosszúra szólította föl az egy igaz Alláhot. Éppen akkor toppantunk közéjük, amikor legnagyobb volt az elkeseredésük a frenkek ellen. Mi ketten Huluszival még csak emberszámba mentünk valahogy, de a szegény tanárt majdhogy keresztül nem szúrták a szemükkel. Vasutasnak nézték.

A kávéházba tértünk be egy kis pihenőre. És íme az előbb oly ellenséges indulatú törökök nyájas szóval fogadtak bennünket, az egyik kávéval, a másik dohánynyal kínált meg és dicsérgették az ördögös szerkezetű vasutat, amelynek talán hasznát veszik ők is.

Utunk ópium-ültetvényeken át vezetett tovább, egyhangú és barátságtalan vidéken. A faluk és helységek egyformák, ugyanaz a vakolatlan vályog-építkezés, sehol egy vidító szín vagy enyhet adó erdőség. Házaikat be nem meszelnék vagy színesre nem festenék, mert hitük szerint betegség és halál ütne bennük tanyát.

A Szakária egy kiszögellésénél széphajlású fennsíkon terül el a jómódú Lefke városa, amely egyúttal kezdő határa az oszmánlik klasszikus területének. Lefke már nagyobb város számba megy és népes csársija, számos mecsetje, virágzó selyemgyárai nagy hírért kellették szerte az országban. A selyemgyártással többnyire örmények és görögök foglalkoznak.

Egy európaias hánban szállottunk meg, amelyben magyar ember volt a hándzsi. Néhány órával később ma-

gyar nyelven magyar estebédre hívtak meg bennünket. A vasúti vállalkozó és kassai születésű felesége voltak a nyájas meghívók és rég nem hangzott úgy föl a jókedv Lefke falai között, mint vendégszerető házigazdánk kényelmes konakjában. Az asszonyi kéz egy kis földi édent varázsolt e kis-ázsiai fészek ridegségébe és ahogy török cselédei mondogatták, fű nő ki a lába nyomán és rózsákat fakaszt a mosolya. Bátor amazon, ha lován ül; ügyes háziasszony, ha otthonjában sürgölődik és a női kedvesség megtestesültje, ha keleties szalonjában vendégeit szórakoztatja.

Szabad időm javarészét a csársiban és az ifjak kávéházában töltöttem. Mindenek előtt a falu lantosával, az ásikkal akartam megbarátkozni, hogy az ő révén megismerkedjem a vidék népköltészetével. De nem ment oly gyorsan, mint ahogy hittem. Szörnyen bizalmatlankodott a művészetére hiú aga; se pénz, se szép szó nem használt, nem tudtam belőle kicsikarni egy fia dalt sem, mígcsak föl nem öltöttem egy este a Huluszi bej uniformisát. Látható megszeppenéssel engedelmeskedett szigorúbb hangú fölszólításomnak és három nap alatt annyi anyagot gyűjtöttem össze Lefke és vidéke nyelvéről, hogy megállapíthattam belőle egy új nyelvjárás területét, amely mint biztos nyomok mutatták, egész Eszki-sehirig húzódhatott. Dalaiknak szintén szerelem a tárgya, de sok van benne a rabló-romantikából és a hősénekekből. Sőt a nép képzelete már vasúti legendákat is ismert, nemzeti hősöket, akik síkra szálltak a vasúti szörnyeteg szelleme ellen és diadalmaskodtak a tűzokádó démonokon. Az épülő nagy hidat azonban megbámulták, sőt a munkálatokban is nem csekély részt vettek.

Eszki-sehiren át Angorába.

Négy napot töltöttünk el Lefkében és az ötödik nap reggelén ismét lóra ültünk. Egy ideig a Szakária mentén haladtunk, Vezir-Hánig. Noha még csak április derekán voltunk, oly erővel tűzött a kis-ázsiai nap, hogy Vezirhán romlatag kávéházában hosszabb pihenőre volt szükségünk. Tervünk az volt, hogy még a nap folyamán eljutunk Biledzsik városába.

Éppen készülöben volt a reggelink — cukrozatlan fekete kávé nyers uborkával — amint három vágató lovast pillantunk meg az országúton. Ketteje ugyancsak föl volt fegyverkezve, a harmadik pedig táskákkal és csomagokkal ült a nyergében. Közelebb érve hozzánk, meglassították lépteiket és tisztességtudóan közeledtek felénk. Vizsga szemmel kémlelődtek, töviről hegyire kikérdeztek, hogy mi járatban vagyunk, honnan jövünk s hová szándékozunk.

Rendben levő irataink és ajánlataink teljesen megnyugtatták őket. Megmutatták szultáni jelvényüket, hogy ők a bagdadi császári posta és rendeltetésük legközelebbi helye Biledzsik és Eszki-sehiren át Angora. Kettejük katona, a harmadik pedig, a csomagos ember, a voltaképpen posta. Izmidből jönnek egyhuzamban, és minthogy az utóbbi időkben nem egyszer támadták meg őket portyázó cserkeszek és kürdök, nagyobb óvatossággal élnek, és mindenkit megállítanak, akit az úton érnek. Minthogy Biledzsikbe szándékoztam én is, elfogadtam abbéli ajánlatukat, hogy hozzájuk szegődjem.

Társaimtól e miatt el kellett válnom. Ők a vasúti vonal mentén akartak haladni, és a Szakária mellékfolyójához, a Karaszu völgyébe igyekeztek, hogy azon át jussanak el Biledzsikbe. Egy kis időre bepillantottunk Vezir-hánba, ebbe a már enyészőben levő török helységbe. Valamikor nagy hírben állott, főleg pedig óriási karaván-szerája, vagyis hánja, amelyről nevét is vette. E liánnak ma már csak a romja van meg. A hajdan híres helyen, ahol idegen útasok és kereskedők napokon át lakmároztak, ma még csak egy falat kenyeret sem kaphattunk. Romlás és enyészet mindenfelé.

Időből nem telt sok a pihenőre, mert a postacsendőrök már lovaikon ültek, és csak én rám várakoztak. Társaimtól elbúcsúzva neki vágtunk a császári postával a hepe-hupás hegyi útnak. A maga nemében sajtáságos és emlékezetemből soha ki nem mosódó vadonban, hegyi Szaharán át vezetett utunk. A kopárrá száradt hegyeket egyre égetőbbé sütötte a nap, sehol egy fűszál, amely a szemet megpihentetné, sehol egy cserjényi fa, hogy árnyékában felüdüljünk. A hosszú lovaglás és a nagy forróság eltikkasztott; szinte bénultan kapaszkodtam az otromba fanyeregbe, hogy le ne hulljak róla. A csendőrök irgalmat nem ismerve vágtattak és nagyokat ordítva hajszolták az elibünk tévedt tevekaravánt. Lehetett vagy kétszáz állat. Istrángdarabokkal voltak egymáshoz kötözve. Utat törve magunknak, följutottunk csakhamar a hegy magaslatára. A tevekaraván hosszú, óriási hangyabolyként kigyózott el mögöttünk a vöröses fényű sziklasivatagon.

A nap heve egyre égetőbbé vált, és csak egy gyöngye selyemkendő védett bennünket, amellyel a fez alatt fejünket bekötöttük. Pihenőre gondolni sem lehetett,

nagy út állott a posta előtt. Egész utunkon egyetlen emberre nem akadtunk, akitől egy ital vizet kapjunk. Mindenfelől csak a majd szürkébe, majd vörösbe játszó kopár hegyek, felhőtlen, fénytelen ég és fullasztó, torokszáritó levegő. Még csak szóba sem igen állhattam jó néhány lépéssel előbbre vágató kísérőimmel, akik jobb kezükben magasra tartották fegyvereiket, és csak itt-ott pillantottak hátra, hogy nem maradtam-e el tőlük túlságosan. Mentem, amerre a lovam vitte bódult és zsibbadt tagjaimat. Biledzsik közelében már annyira odáig voltam, hogy örülni sem tudtam már a gondolatnak, hogy nem-sokára megpihenhetek. Csak elmosódott körvonalaira emlékszem vissza az előttem lebegő városnak, és egy nagy karaván-szerájra, amelynek kapuja előtt kiemelték a nyergemből.

Se jártányi, se áltányi erőm nem maradt. És most, amidőn három év múltával ismét megtettem ezt az utat, mily szem- és lélekgönyörködtető volt e táj a rideg sivatag közelében. A méltóságosan haladó vonat merész görbületekkel szeli keresztül a Kara-szu szűk völgyét. A vízesésszerű patakot hol balra, hol jobbra hagyogatja, majd alagutakon oszon át, majd meg sziklatornyok mögé lapul. Akkor Artin kjája hánjában feküdtem meg utamat, ma európaias szállóba hajtatott velünk egy tatár ember fényes batárja.

A bizarr fekvésű város hegyen-völgy ön épült. Fenn a magasban büszkélkedik az úri negyed, ahol a kormányzó (műteszárrif) és a török előkelőség lakik. Az alsó negyed, a szegényebb néposztály városrésze, szédítő mélységű völgyben rejtőzik el. Minden fordulónál más-más képe bukkan elő a városnak, és míg egyik része kopár és kietlen sziklákhöz támaszkodik, addig túlfelől a Kara-szu völgye a legfestőibb szorosok buja-

zöld növényzetével gyönyörködteti a szemet. A folyó-ágak szaggatott sziklákon hömpölyögnek tova. Fönt még vékony ezüst vonalka, alantabb már porzó és sustorgó vízesés. Olyan, akár egy ékszerdarab. A törökök köszöntünek, biledzsziknek, nevezték el.

A bizánci időben Belakkómia volt Biledzszik neve, és sokszor változtatott gazdát, míg csak csellel meg nem hódította Oszmán. Katonáit asszonyi ruhába bujtatta, és amint a nagyobbára görög eredetű lakók meghódoltak neki, egy lótuszvirágon akadt meg a szeme, a gyönyörűséges Nilfuron, akit fiának, a még tizenkét éves Orkhánnak, legott el is jegyeztetett. Innen került el a szép görög lány Brusszába, Orkhán szultán fővárosába. Itt mutatta meg Orkhán népének a csodaszép Nilfurt, fiatal-sága első szerelmét. Drága selymekkel és fénylő kövekkel volt egy sátor kirakva, és midőn kigyúlt az ezernyi fáklya világa, földre hullott a sok kendő, a sok drágakő, és ott állott a nép leendő szultánasszonya s fogadta az előtte térdelő eunuchok hódolatát.

Ugyanez a jelenet ismétlődött a szultán hatvanadik évében. Csakhogy Nilfur helyét Theodora foglalta el, a bizánci császár leánya, és népének még nagyobb volt a elkesedése, amint az új császárné fényes alakját megpillantotta. Mind e pompának ma már nyoma sincsen és Biledzszik hajdani nagyságának egyedüli emlékeztetője egy nagy sárga faépület, a kormányzóság székhelye.

Itt mutattuk be iratainkat a város kormányzójánál, aki kegyesen fogadott bennünket és nyomban rendelkezésünkre bocsátotta Fáhri bejt, hogy a város tévelyítő zeg-zugaiban, zsákutcáiban kísérőnk legyen. Fáhri bej konstantinápolyi katonatiszt volt, akit büntetésből helyeztek át ide, hogy leszokják európaiaskodó hajlamairól.

Itt ért bennünket a Ramazán ünnepe. Minthogy az ünnep első felét csak lassú mulatozással szokás eltölteni, nekünk sem maradt egyéb, mint a kávéházi élet. Az öregek kávéházába látogattunk el esténként, ahol annyi csésze kávéval kínáltak meg, ahányan csak voltak. Pedig lehetek vagy harmincán. A tizedikig csak elbírtuk, de amidőn láttam, hogy sorba veszik a kínálást, odasugtam a kávésnak, hogy felejtse ki a csészeből a kávé. Így már inkább kibírtuk a vendégeskedést, vagy tíz-husz csésze cukrozott vizet.

Éjfél tájban, amikor a második ramazáni imádkozásból is visszatértek az emberek, hangosabb lett a kávéház. Megjelentek a csengik, a török mulatozások nótás, táncoló leányai, és a csengős féldobokon jó lármákat pergetve, dallal és tánccal gyönyörködtették a férfiakat. Ezek a cigány eredetű mohamedán lányok állandó, tisztelt alakjai a mulatozó török társadalomnak. Más a török tánc a nyilvánosság előtt, más, ha egymás közt lejtik. A reggeli órákig is elgyönyörködtünk a csengik ügyes testmozdulataiban, és amint a szokás szentesítette, homlokukra ragasztottuk a pénzdarabot, amelyért térden lejtve vetették magukat lábaink elé. Az öregek még egy imádságra, mi meg Ártin gazda hánjába tértünk, hogy a forró nappalok délelőttjét úgy ahogy végig aludhassuk.

Teljes pihenésről szó sem lehetett. Nyelvi gyűjtéményeimnek itt is kedvezett a Ramazán ünnepe, és négy nap elteltével más vidékre mentünk, más emberek és más szokások közé. Utazásunkat lehetőleg siettettük. Annál is inkább, mert hívogatott a változatosabbnak ígérkező vidék, a szép Kara-szu völgye és az Oszmán dinasztia megalapítójának a székhelye, Szöjüt, amelynek már jóformán a közelében voltunk.

Kocsira ültünk ezúttal és meglehetősen kényelemben voltunk Köplü városáig, egy elragadó szépen fekvő helységig. Érdekesebben elterülő falut alig láttam nála Anatóliában. Mellettünk a hangos csobogású Kara-szu vize, előttünk erdőborította hegyek.

Amikor évek elmúltával ismét erre jártam, vagy tizenöt alagúton haladt keresztül a vonat ezeken a hegyeken. A kanyarodóknál tündérkastélyokként kandikáltak elő Köplü fehérre meszelt díszes házai. Hol balra, hol jobbra kerültük meg a várost, és majd a zöld dzsámi meredezett elénk, majd egy egyenes vonalban tovahúzódó utcára esett tekintetünk. Jólét sugárzott a helységből. Köplünek főleg jómódú görögjei és csinoságukról messze földön híres görög asszonyai adják meg népszerűségét. Nincs is a városnak valami túlságos mohamedán jellege.

Köplü után valamennyire szélesedni kezd a völgy és Kapu-Kajánál, ahol szintén rövidebb pihenőt tartottunk, fennsíkszerű területre jutunk.

Jó szélesre nyílt a völgy és dél felé járván az idő, oly nagy forróság szállt alá a szélesre terpedt hegyekről, hogy tikkadtá fárasztva értünk el Bozjukba, amelyet fele részben cserkeszek, fele részben meg törökök laknak. Szegényesnek látszott a helység, szegényesnek a lakosság. Szerencsénkre itt is találtunk egy európaít, a vasút itteni vállalkozóját, akinek a házában a rég nem látott európai ételeknek legalább némi emlékeztetőjére akadunk. A német odaszállt a földijéhez, mi meg Huluszi bejjel egy karaván-szerájfélébe tértünk, közel ahhoz a bizánci korbéli dzsámihoz, amely állítólag még a legelső szultán idejéből való.

E városban már klasszikus területen vagyunk. Szomszédságában a hajdani szeldzsuki birodalomnak, és közel

Szöjüt városához, ahhoz a szent helyhez, amely az Oszmánok eredetével és elnevezésével oly szoros kapcsolatban van. Bozjuk környékén, ahová egy reggel kilovagoltunk, egy türbét vagyis szent sírt tart a nép kegyelete nagy tiszteletben. Kísérőnk alacsony kis bolthajtás elé vezetett, melynek ember magasságnyi belsejében négy nagyobb és több kisebb sír volt egymás mellé elhelyezve. A legnagyobbik Kumrál babának, Oszmándzsik legelső vezérének nyugvó helye, a többiekben feleségei és gyermekei hamvai porladoznak.

A szöjüti kirándulást visszatérőre halasztva, tovább igyekeztünk legközelebbi célunk, Eszki-sehir felé. A falu müdirje cserkesz kísérőket rendelt ki mellénk, és miután jó lovakra tettünk szert, neki indultunk a túlnyomóan cserkeszek lakta vidéknek. Az első cserkesz helység, amely elénk akadt, Ak-punár, egynéhány földbe vájt viskóból áll. Minden házfödélen egy-egy lókoponya és a házak körüli jó magasra font szalmakerítés. Termékeny, de parlagon heverő földek, amerre csak a szemünk tekint.

Történeti nevezetességű hely In-önü, egy sajátságos barlangváros, amelynek magasra meredező sziklafalában egy egész barlang-negyed van kivájva. Évezredek óta szolgáltak e barlangok különböző népeknek és embereknek tanyáiul. A barlangok főbejárata tágas és könnyebben hozzáférhető, a magasabban fekvő üregekhez azonban csak nehezen, emberi kezek faragta kis lépcsőkön át juthatni. A szegényebb nép még mai nap is itt húzza meg magát. Ebbe a helységbe vezette volt Oszmán, az első padisáh, szíve szép szerelmét, a délceg Málhátunt, egy szent sejknek, Edebalinak a leányát.

Cserkeszek tanyáznak ma a barlangokban; itt nevelik föl nagy gonddal leánygyermekeiket, hogy a sztam-

buli negyedekben embervásárra kerüljenek. Illik e vidék a népéhez, a barlangok városa a rablónak termett cserkeszhez. Bozjuk vidéke különben is egyike a leghírhedtebbeknek; vendéglátó mérnökünknek volt is rá gondja, hogy saját emberével, vagyis egy bandabélivel kísértésen el bennünket. Néhány nappal később házigazdánk majd hogy áldozatául nem esett cserkeszeinek. A hegyek közé hurcolta egy embere, és csak nagy váltságdíj fejében menthette meg életét.

Egy barátságatlan reggelen hagytuk el Bozjuk zordon vidékét. A Kara-szu területéről a Purszák völgyébe jutottunk, rideg és kihalt tájakra, amelyen emberi életnek alig találtunk nyomaira. A völgy itt-ott annyira összehúzórt, hogy kis társaságunk csak egyesével haladhatott. Szinte megkönnyebültünk, amikor kinyílt a táj és csillogó kupolák özöne vakította szemeinket.

Eszki-sehir közelében voltunk, a régiek Dorileuma közvetlen szomszédságában. A völgyben fekvő várost kopár hegyek zárják körül. A síkság közepében a bazárnegyed, a hegység aljában a török lakosság zöme, és túl a Purszák folyó völgyén a tatárok új városrésze. Ez utóbbi egyre terjeszkedik, egyre bővül. Rozoga nagy hídon léptettünk be a városba. Közvetlen a folyó partján állott a hán, amelyben tanyát ütöttünk.

Alig van városa Anatóliának, amelyben az ázsiai törökség oly nagy sokasága gyűlnék össze, mint a termékeny vidékű és természeti adományokkal bőven megáldott Eszki-sehirben. A jómódnak és kényelem-szeretetnek nem egy jelét mutatja a város. Legnagyobb számban itt is a törökök laknak, a kik színesre festett és erkélyes házaikkal inkább a hegyoldal felé húzódnak. Házaik amfiteatrálisan emelkednek, és egy-egy konak-

nak az erkélyéről az egész várost áttekinthetjük: a bazár kupoláit, a tatárok és cserkeszek vakolatlan házeit és a közeli hegységek tompa ormait. A szegényebbek a Purszák folyó mentén laknak, avagy a távoli völgyek szűk nyílásaiban. A folyón túl levő területet a nagy számmal bevándorolt tatárok foglalták el, és annyira benépesítették egy nagy sík területet s oly sajtóságot adtak neki, hogy szinte más városban képzeletben az ember.

Legélénkebb pontja a városnak a Purszák nagy hídja, és egy kávéház, amely e híd egyik végéhez mintegy odatámaszkodik. Ide tér az egész város, ha pihenőre vágyik. Itt gyülekeznek össze a messze vidékek vásárosai, a közeli tájtékbányák munkásai ide hozzák nyers áruikat. A köoszlopos nagy fahíd nyüzsgő emberáradata, az ázsiai népfajoknak ez a tarkabarka felvonulása, a galatai hídon zajló életet juttatja eszünkbe. Emitt egy turbános kereskedő Kájszeri vidékéről, utána egy fekete salváros görög rájá, majd egy tova vágató cserkesz dalija, majd pedig a kis-ázsiai sivatag nomád lakója, a jürük.

A híd közelében van a bazár, valóságos város a városban. Árúinak sokféleségével megközelíti a sztambuli bazárt. Rakásra vannak benne fölhalmozva a különböző világrészek áruai, és az európai cikkek meg a sztambuli hamisítványok mellett Kis-Ázsia primitív ipara is helyet talál. Hangos szóval kínálja a cserkesz ezüst faragású bőrostorát és az eszki-sehiri tájtékbányákból oly nagy anyag kerül a piacra, hogy egész utcát tölt be vele. A tájtékkal az élelmesebb örmény és görög kereskedők Európába is ellátogatnak. Legérdekesebb a bazár a szerdai napokon. Ilyenkor tartják meg a vásárt, és fél Kis-Ázsia összegyülekezik, hogy kicseréljék áruikat és hogy hetekre meg hónapokra ellássák magukat.

A bányanegyed messze esik a várostól. A munkások nagyobbára elzüllött, és mindenfelől idemenekült csöcselék-nép, akik télen-nyáron földalatti bánya-odúikban laknak, és se törvény, se kormányzó pasa nem parancsol nekik. Mindössze némi kis adót hajtanak be rajtuk, azt is ha tudják.

A bazár közelében vannak a város nagyhírű kénfürdői. A forrás már az ó-korban is híres volt. A várost akkor még Dorileumnak hívták. A keresztes hadak vitézei nem egyszer ütköztek össze a helységnek akkor még szeldzsuki lakóival. A fürdő még megmaradt főrészei római és bizánci időkre vallanak.

A voltaképpeni fürdőhelyiségbe egy kis előcsarnokon át jut be az ember, és a nyolc oszlopon nyugvó kupola különböző színű üvegekkel van áttörve, hogy a napfény színesre szűrődjék át rajta.

A kupola alatt egész kis oszlopsor húzódik végig. Forró víz bugyog a széles medencébe, és a mellette levő kőpadokon szanaszét heverésznek a fürdőzők, hogy elébb a víz gőze járja át őket. Az eszki-sehiri hévvizet messze vidékekről látogatják és az erősen fejlődő városnak már is akadtak oly vállalkozói, akik új épületet emelnének a csoda hatású víz fölé. Csakhogy a maradi török tulajdonos erről hallani sem akar.

A város nyugatias fejlődését különben is nagy bizalmatlansággal nézik, és csak nem régiben történt, hogy egy európai vendéglőst, aki szállójának „Hotel Doryleum“ nevet merészkedett adni, a hatóság elfogott. Az engedélyt megvonták tőle, és csak büntetések árán szabadulhatott ki fogságából. Pedig a fejlődő városnak mi sem fogja többé útját állhatni. Fele útján lévén az izmid-angorai vonalnak, gócpontjává vált a közlekedésnek, és jól

berendezett állomásából naponként jönnek és mennek a vonatok. Az egyik Angorából érkezik, a másik Sztambul felől, és másik kettő viszont innen indul. Kissé távolra épült az állomás a várostól, de e távolságot egy európai negyed fogja csakhamar kitölteni, európaias házakkal és modernebb utcákkal. Hintók fogadják az érkező utasokat, sör- és borházak szoktatják el még a bennszülötteket is, és az európaiak közt szinte szégyenkezve lapul meg egy-egy ideszorult törökös kávéház.

Három esztendővel ezelőtt még lóháton tértünk volt be a nagy hánba, amely a ramazáni ünnepek alkalmából zászlókkal és színes lámpásokkal volt földísztítve. Kávéházában víg zeneszó, hangos élet járta. Színi előadások divatoztak akkortájt, az úgynevezett Orta-ojunu. A vendéglő első emeleti termében volt elhelyezve a körszínház, középtűt a színpad, köröskörűl az űlőhelyek. Az előadás csak jó későre vette kezdetét, amikor az esti imádságoknak vége és a nappali nagy böjtire a mulatozások farsangja következik. Csakhamar megtelik a színház, és mialatt a nézők kávéjukat szűrcsölgetik, rázendít a zenekar és recseg a zurna (trombita), sípol a nej (fuvola), cseneg a zil (csengő). Örmények kezében a zeneszerszám; egyűttal énekelnek is.

Az előadás tárgya egy-egy bohóztos történet, és a színpadi fűlszerelés nem egyéb, mint két kis primitív fa-alkotmány. Mindketteje házakat helyettesít, a darab két hűsének a háza táját. Kettőnél több szereplő nem is jelenhetik meg egyszere a színpadon. Szembe állanak egymással, és a jelenetezés is mindössze annyiból áll, hogy időközönként helyet cserélnek egymással. És mind ezt nyugodtan, kellő méltósággal cselekszik. Ha egy harmadik szereplőnek is meg kell jelennie a deszkákon,

akkor az egyik pihen, vagyis körülsétálja a színpadot és míg rá nem kerül a sor, ide-oda járkál vagy pedig le-guggol valamerre. A női szerepeket férfiak játsszák el, és annál nagyobb a vigasság, minél több a női báj, amelyet a színésznek asszonyos tánca kifejt. Annyira elutá-nozzák a nőket, annyira tudják a hangjukat meg a járá-sukat tettetni, hogy az idegen még csak nem is sejti bennük a férfit. Az arcuk különben is el van félig-med-dig takarva.

E színjátékok már kiháló félben vannak, csak itt-ott találni még egy-két városban. Sőt kipusztult már azóta Eszki-sehírből is, és amidőn másodízben már vasút hozott el e városba, nem a török hán mulatozó helyeit kereste fel a nép, hanem a frenk tanyákat, a félreértett kultúra esetlenkedő kinövéseit. így enyészik el lassankint a városok törökössége és puritán erkölce. Aki jó török, az visszahúzódik a negyedébe, és onnan nézi azokat a füstölgő mozdonyokat, amelyekhez se bizalom nem köti, se remény. A padisáh akarta, legyen meg az ő akaratja.

Öt napot töltöttünk el a tajtékbányák nagy váro-sában. Nem szívesen szántuk rá magunkat, hogy a fá-rasztó és nem sok látni valót ígérő angorai utat meg-tegyük. Csak a végcél csábított, a mesebeli hírű Angora. A Purszák folyamvidékén vezetett nagyobbára az utunk. Előttünk, mögöttünk a síkság, lesült és kihalt vidék és csak a távolból kísérnek az alacsonyra lapult, szürkés hegycsoportok. Az eddig termékeny talajt sziklás, kavi-csos területek és a folyó kiöntéseiből származó mocsar-ak váltják fel.

Cserkesz területek itt is vannak. Az első helység-nek, Agapunárnak cserkesz-voltát nem csak sajátságosan vakolt és lapos tetejű házai árulták el, hanem a sok ló-

koponya is, amelyek mindes egyes házról előmeredeztek. Vajmi kevés változatosságot mutatott a vidék. A falvaknak egy-egy kiemelkedő mináréja, az ezüst szalagként tova húzódó kecskenyáj, a távolban szürkülő hegyek — ennyi volt az, amin szemünk egy-egy pillanatra megpihenhetett. Helyenkint gólyák meg kecskenyájak mutatkoztak. Alpi-kőjnél kezdődött el a mocsarak valódi házája. Lázbetegek siettek mindenfelől elénk és arcukról sugárzott a remény, hogy orvosok vagyunk és hogy segíthetünk a bajukon. Majdhogy lázongani nem kezdtek, amidőn kinin-készletünkéből csak nagyon keveset juttathattunk nekik.

Még mocsarasabb, még terméketlenebb volt Bejlik-áhor vidéke, ahová másnap érkeztünk meg, egyre küzdve a forrósággal és élelem- meg lakásbeli nélkülözésekkel. A nagy kietlenben alig akadunk az emberi életnek valamelyes nyomaira. A helységek messze esnek egymástól, s különben is csaknem lakatlanok. Szári-kőjnél közelebb jutunk a hegyekhez, de hol a cserjének a zöldje, fának az árnyéka, és a források üdítő vize? Itt-ott egy-egy szántóvető türk vetődik az Utunkba, fakerekű taligájával. Elbámul rajtunk, hogy mit is kereshet egy magunkféle ember ezen az ő vidékükön.

Pusztaság és kietlenség mindenfelé. Ezeken a területeken jártak volt a keresztes hadak, és a törpe hegyeken mutogatják is a sáncokat, amelyeket a bennszülött seregek ellen emeltek. Könyvekből tudjuk már csak ezt; a vidék lakossága mit sem tud a múlttól. Fél napi út volt még előttünk. Bejlik-köprü helyiségnél ismét elértük a Szakáriát, ott, ahol a Purszák folyóval egyesül. A körülötte levő hegyeken a sáncok nyomai mindenfelé.

A folyón átkelünk, és az előttünk levő vidéken,

amely valamennyire emelkedettebb, itt-ott egy-egy sátor tünedezik elő. Nagyobbára lakatlanok, de akadunk olyanokra is, amelyekben vándor törzsek, a jürükök tanyáztak. Ez a török törzs főleg a Purszák völgyeiben tartózkodik. Csak az aratás idejére telepednek meg viskóikban és széllel bélelt sátraikban. Ha a munka-időn túl vannak, ismét útra kelnek, és másfelé vándorolnak, főleg olyan vidékekre, amelyek legelőikben gazdagabbak és így a baromtyenyésztésre is alkalmasabbak.

Az újból előkerült Szakária nem soká maradt ugyan kíséretünkben, de mintha nagyobb termékenységet és több eleveliséget hozott volna a vidékre. Barátságosabbak a mezők, elevenebb színűek a hegyek. Közeledtünk Angorához. Egy hosszú fehér vonal kígyózott el előttünk. Angorai kecskéknek szakadatlan sokasága és tevekarakvának keresztelték az utakat, portékával és gabonafélével megterhelve. Hetekig eltart néha, amíg idáig eljöhettek Kóniából. A készülő vasút hírére mintha a messze vidék is új életre ébredne. Egymásután ásták elő nagy földalatti üregekbe temetett gabonáikat, hogy a vasúti vidék főpontjára, Angorába juttassák.

Az út egyre emelkedett. Mali-kőjnél elértük a fennsík legmagasabb pontját. Ott termett előttünk az Angora folyó vize, és a messze távolból Angora hegyei kékeltek felénk. Mintegy varázsütésre változott át a vidék. Termékeny üdeség váltotta föl a napokig tartó kopárságot, közelebb jutottunk a zölde mezű hegyekhez és füvek meg cserjék fődte utakon kísérgetett bennünket az Angora tisztább színű vize. Gondosan megművelt és jól megszántott föld fogadott bennünket Zindsán-kőjnél. Közelebb értük az angorai hegyeket, amelyek az út mentén magasra meredezve, barlangszerű nyílásokkal voltak

kivájva. Jórésze e barlangoknak oly tágas volt, hogy belséjébe is bepillanthattunk. Belül összefüggüttek a barlang nyílásai. A falak itt-ott fehérre vagy színesre voltak meszelve. A feléjük vezető lépcsőknek is meg maradtak a romjai.

Egy tikkasztó napnak enyhére váló estéjén pillantottuk meg először Angorát. A hármás hegycsoport, amelynek a város nekitámaszkodik, már a délután folyamán szemünkbe tűnt és minden kanyarultnál, minden fordulásnál más-más alakban mutatkozott. Majd az egyik csúcsát aranyozta be a napsugár, majd a másikat. Még egy fordulat, alig egy két lépés, és előttünk állott, mintha csak vetítő gép varázsolta volna oda, egy örökké felejtethetetlen kép. A bíboros nap egy lebegő várost aranyozott be, egy várost, amely az égszínű levegőből úgy tarkállott élém, mintha csak a képzelet szülte volna oda.

A hegyoldalokon színes házak ezrei rezegtek tova, és az éles gerincű hegyalakulatok oly sajátságos háttérrel alkottak, mintha egy egészé forrtak volna össze. A töméntelen ablak, megannyi fénylő gyöngyszem, a szemet kápráztatja.

Es egyre változott a kép, á mint közeledtünk fele. Mindenfelől fény és vakító ragyogás. Csak a gerinc legfelső élén húzódott el egy vérvörös vonal, és utat törve magának a háztömegeken át, meredeken futott le a hegyoldalról, hogy a hegy alját elébb átölelje és úgy szökjék föl ismét a magasba. E vérvörös vonalak az angorai vár-bástyák színesre festett falai.

A nap már hanyatlóban. Félhomály terült el a hegyek alján fekvő város fölött, de a hegygerincek éle bíbor színben égett. Még egyet füttyentett a vonat, a gőzgép egy utolsót zakatolt, és ott állottunk az angorai váróterem hosszúkás épülete előtt.

A mi színt és pompát imént a természet mutatott, azt láttuk ezúttal a sokaságon. A távol és közel vidék kíváncsi lakói várták az érkező vasutat, és éppen pénteki nap lévén, ünneplőben volt a város, ünneplőben az emberek. A színeknek oly nagy tarkasága volt öltözetükben, hogy föl sem tűnt a sok tatár kocsi, amelyek mindegyikén színes zászló lobogott, és a félhold meg a csillag hol piros, hol meg zöld mezőn büszkélkedett.

Angorában.

Alig van Anatóliának sajtáságosabb városa Angoránál. Még sajtáságosabb abban az időben, amikor a vasutak gőzgépei még nem zakatoltak a falai alatt, és amikor még európai ember csak nagy ritkán tévedt belé. Azelőtt szürke háztenger, ma színes épületeknek szeszélyes alakra verődött mozaikja. Arra a hírre, hogy vasút készül a városba, buzgalom szállta meg a kormányzó pasát. A vakolatlan, szintelen házakat befestette, a bástyáknak hangulatot keltő módon tudott színt adni, és az állomástól egész a városig lombos fáknak a sorai kísérik az érkezőket.

Úrias kocsi várt bennünket az állomáson. Útleveleinket megvizsgálták, és miután mindent rendben találtak, neki indultunk a házak roppant tömkelegének. A zszibongó lármájú zezzugos utcák emberáradatában csak lépést haladhattunk.

Három magasba nyúló sziklaszirt ad jellegzetes képet a városnak. Maga a város, a bazárvárossal, a kőszálak alján elterülő síkságot foglalja el. A középső sziklafal tetején van a vár. A mellette levő kopár kötömegegy magános sír. Annál bujábbak a hosszú vonalban elhúzódó szőlőhegyek, az angorai előkelők nyaraló negyede. Ide menekülnek a tikkasztó hőség elöl, és ide rejtegetik el az ázsiai Kelet mindazon kényelmességét, mely nélkül a törökök otthona el sem képzelhető.

A sziklafalak szabták meg a város alakulását és

fejlődését. Virágzó központtá fejlődött ez a hely már olyan időkben, amikor a félhold még közeledőben sem volt felé. A hajdani Ancira régi nagyságának egyes emlékei, ókori szépségének nyomai csak itt-ott maradtak fenn, épületromok és templom-maradványok alakjában. Egy örmény klostrom van a város közelében, és mily csodálatosan szépek a régi falak színgazdag fayence lapjai. Közelében egy ó-bizanci templom, amelyhez a történeti hagyomány Pál apostol emlékét fűzi. Ugyancsak itt volt Augustus császár híres temploma, az Augusteum, és eltűnt bronz-kapujáról azt jegyezte föl a történet, hogy annyira meglepték a világ egyik leghatalmasabb kalifáját, Hárun-al-Rásidot, hogy egy hadjárata alkalmával elrabolta és saját székhelyébe, Bagdadba vitette. Sok emlék fűzi e városhoz Bajazidot, az oszmánlik legdaliásabb uralkodóját, a villám-szultánt, akit a mongol Timur-Lenk itt ejtett fogságba és itt csukatott el vasrácsos kalitba.

Angorának ma mintegy harmincezer lakója van. A régi gálátok ez utódai tiszta törökökké váltak. Földművelés és kecsketenyésztés a főfoglalkozásuk. Az angorai kecske szőréből készült szöveteknek messze földön nagy a kelete. Tenyésztését a török kormány is jóakaró figyelemmel kíséri. Az angorai macska is világhírű. Egyéb tekintetekben nem is nagy a városnak sem ipari, sem kereskedelmi fontossága. Jövőjét a vasútnak fogja első sorban köszönhetni.

Angora különben is inkább a tudományok városa volt, egyik főhelye a mohamedán tudományoknak. Messze keletről zarándokoltak el ide a „tudósok“, hogy tudásban és bölcsességben gyarapodjanak. Háromezer kútjából csilapíthatták a dervisek a nyári forró napok szomjúságát, és százhetvenöt szökőkút csobogása mellett szívhatták

balzsamos illatú nárgiléjüket. Ötszörös ájtatosságuk elvégzésére hetvenhat nagy dzsámi kínálkozott és tizenöt óriási tekke (klostrom) nyújtott a szent férfiaknak kényelmes és zavartalan otthont. Egy-egy ily klostrom oly nagy volt, hogy háromezer dervis kényelemmel lakhatott el benne. Pusztán a szent könyvnek, a Koránnak olvasására három nagy épület kellett, és kétezer oly gyermeket neveltek föl évenként, kik az egész szentírást könyv nélkül tudják. Azoknak a száma pedig, akik a könyvet még magyarázatokkal is tudták kísérsni, ezerre rúgott. És jutalmul egy szócskát kaptak, a Háfiz címet, melyet nevökkel kapcsolatban viselhettek.

Csoda-dervise is volt a városnak, a keletszerte híres Kel-baba. Kelnek vagyis tarnak azért nevezték el, mert egy szál haja sem volt, de annál több volt a csodatevő-ereje és tudománya. Messze földről zarándokoltak el hozzá az egészségesek, hogy tudományban, és a betegek, hogy egészségben gyarapodva térjenek majdan vissza. Azt beszéli e szentről a hagyomány, hogy az iszlám terjesztésére nemcsak a szót használta, hanem fegyvert is ragadott. Padisáhja kíséretében a frenkek közé került, és Budinban (Buda) tartózkodott legtovább, Engurusz (Hungária) országának legbájosabb városában. Ott esett el egy ütközet alkalmával és tetemei mai napig is ott nyugsznak. Akaratlan is Gül-babára (Rózsa apó) kell gondolnunk, a budai Rózsa-hegy legendaszerű szentjére, és nem tartom valószínűtlennek, hogy a Kel-baba név módosulásából lett a Gül-baba, annak az analógiának a révén, hogy a szent hamvak a Rózsa (Gül)- hegyen nyugsznak. A szóbeli hagyományok különben sem mondanak ellent e föltevésnek.

Hosszabb időre terveztük az Angorában való

tartózkodást. Alig, hogy elhelyezkedtünk kényelmetlen és tisztátlan szállásunkon, melynek levegője örökösen fülledt és átható bűzű volt, siettünk ki a szabadba, a hegyek irányába, hogy a várost és a környéket közvetlen közelből tekinthessük át. A kép, amely a magaslatról elénk mosolygott, az út minden fátalmát feledtette velünk. Szeszélyes görbületekben kanyarogtak alattunk a szűk utcasorok, és csak a bazár irányában vált ki egy nagyobb út, mely az angorai völgy nagy teknőjében enyészett el. Előttünk termékeny síkság közepében az Angora folyó, melynek gyors rohanású vizét a sziklafalokról lefutó hegyi patakok gazdagították. Mögöttünk erdős hegygerinc, mélyen benyúló völgyekkel és sziklahasadékokkal; távolabbról pedig majorságok (csiftlik) házikói és erdőségek mögé búvó nyaralók fehérlettek elénk. A várost félkör alakban szőlők veszik körül.

De amilyen színes és változatos a város képe messziről, éppen oly színtelen és komor annak, aki benne jár. A falak egy része vakolatlan, a szűk sikátorokat alig járja a levegő, és az örökös félhomályból csak a fehéres színű minárek emelkednek ki szabadabban. A tiszta Kelet a dzsámik udvarába és a nagy bazár fődött ívű boltozatai alá szorult. Hegyoldalnak vezető lépcsőkön jutni föl a csársiba, mely alig különbözik valamiben a többi városok bazárjaitól. Sőt nyári időben az elevenség is kihal belőle. Már a reggeli órákban nagy ereje van a hőségnek. Ember, állat, menekülni igyekszik és akinek éppen nem sürgős a dolga, kávéházak hűsébe vonul.

A szórakozásból és időöltésből minden estére jut valami. Egy dobos járja be a várost reggelenként, dobzóval összecsidíti az embereket s kikiáltja a mulatózások esti programját. A játékok színhelye rendszeren

a kávéház. Keskeny, félhomályos helyiségek, amelyekben alacsony dívánokra kell kuporodnod, és a lefízetett piaszterért néző közönség is vagy, kávé-szürcsölő is. A nárgile ráadásnak jár. Egyik este szemfényvesztők mulattatnak, másnap meg Kájszeri városa iderándult zenészei, akik messze környéken híresek arról, hogy ők szerzik a legszebb dalokat és a legszívrehatóbban ők tudnak énekelni.

A színjátékok csak Ramazán idejekor divatoznak. Akkor is csak abban az esetben, ha nincs ellene kifogása a kormányzónak, a kiváló diplomata hírében álló Ábedin pasának. Palotája ott van a szőlőhegyek között, hivatala benn a városban, a kormányzósági palota nagy sárga épületében. Az európaiaknak nem ellensége, sőt kitűnően megtanulta nyelvüket, és szívesen tölti az idejét európai emberekkel, bármennyire elfoglalják is hivatalos teendői.

Valóságos uralkodói nimbusz veszi körül. Vágtató csendőrök előzik meg kocsiját, ha a konakba jön, és félénk tisztelettel állanak meg az emberek, hogy földig hajló temennával (köszöntés) üdvözöljék a város leghatalmasabb emberét. A kormányzósági palota előtt leszáll, és a katona-őrség üdvözlete közben szolgák vezetik föl a termébe, melynek előcsarnokában egész sereg ember várakozik reá. Az előkelőbbek vele együtt lépnek be a terembe, és mindegyike egy-egy karosszékben foglal helyet, a falak mentén. A legnagyobb szék a pasáé, aki törökösen elhelyezkedve végig néz a gyülekezeten és egymás után szólítja elő őket kihallgatásra. A megszólított oda hagyja helyét, leül a pasa mellé vagy pedig megáll előtte, és suttogva beszélnek meg ügyeiket, hogy kívülök egy lélek se hallja meg.

Ott tartózkodásom második reggelén én is megjelentem a kormányzói hivatalban. Az őrt álló katona bevitte a névjegyemet, és legott bebocsáttatást nyertem. Noha minden hely el volt foglalva, azonnal maga mellé ültetett és látható örömmel és érdeklődéssel hallgatta végig török nyelvű mondókámat. Kávéval kínálgatott meg, és saját szivarkáiból nyújtott át egyet. Majd meg francia szóra fordította a beszédet és hallgatóinak alázatos álmélgodására az európai irodalmi viszonyokat hozta szóba. Megmagyarázta nekik utazásom célját, a magyarok érdeklődését a török nyelv iránt és nyájas szívességgel bocsátotta rendelkezésemre a kerületét. Amíg az ő kormányzóságában utazom, nincs mitől tartanom.

E pillanattól kezdve ismert személyisége lettem a városnak. Mindenki, mint ismerőst szólított meg, hol az egyik hitt meg kávéra, hol a másik, és nagy híre volt a városban, hogy mily kegyes megtiszteléssel fogadott a pasa. Főleg egy örmény ügyvéd, Ágob efendi, settenkedett sokat körülöttem. Szolgálatkészsége annyira ment, hogy még a lakásomon is fölkeresett, és bármerre mentem, fölajánlotta kíséretét. Ha a környékbeli falvakba szándékoztam, neki is akadt ott dolga, s ha nyelvi tanulmányok céljából a parasztok közé elegyedtem, legott ismerősökre bukkant ő is. Nem tágított mellőlem egy percre sem.

Két szamara volt az efendinek, erős eleven állatok és ami földolog volt, jó nyereggel ellátva. Éltém az alkalmatossággal, és fölhasználva Ágob efendi barátságát, melyről már megsejtettem, hogy fölsőbb helyről van sugalmazva, kijelenttem előtte, hogy a közeli falvakat akarom bejárni. Főleg azokat a helységeket, hol csakis törökök laknak. Felültünk másnap a két szamárra, és

elügettünk egy Evedik nevű török helységbe. A falu hodzsája fogadott bennünket, egy rendkívül tudatlan, írni-olvasni is alig tudó muszulmán, aki én bennem minden áron kizil-bást¹⁾) akart fölfedezni. Órákat töltöttem el velők, a hodzsával, a muhtárral (előljáró) és a falu néhány emberével, és minthogy a szegényes helységben még csak egy fia kávéház sem akadt, fölmentünk a hegyoldalra, és egy fa árnyéka alatt ittuk meg a sebtiben készült fekete kávé. Örmény barátom ott strázsált mellettem hűségesen. Megmutogatták szegényesen művelt földjeiket és panaszkodtak a frenkekre, hogy birtokaikat megveszik és idegen munkásokkal műveltetik.

Közelében voltunk éppen egy európainak a csiftlikjéhez. A készséges örmény oda is elvezetett. A németországi földbirtokos, ki még évekkkel ezelőtt potom áron vásárolt össze néhány ezer holdnyi termékeny területet, barátságos szóval s jó ebéddel fogadott. A földek dönümökre, vagyis kilencszáz négyszög méternek megfelelő területekre vannak osztva. Egy-egy ily dönümmek tizenkét korona az ára, ha idegen akarja megvenni. Egész telepítvény számba ment a németnek a birtoka, és további terjeszkedésének is csak az volt az egyedüli akadálya, hogy bevándorolt munkásai nem bírták ki a túlságosan forró éghajlatot. Lázba estek és ha idejekorán el nem menekültek, bele is pusztultak a bajba.

A csiftlikben töltöttük el az éjjelt, és másnap reggel ismét úton voltunk, hogy nagyobb helységekbe jussunk. Izzadt az örmény, akár egy gőzgép, de nem tágitott mellőlem. Az országútról letértünk és vadcsapáson indulunk, hogy hamarabb célhoz jussunk. A nap barnává

¹⁾ Titkos szekta. Lásd 46. l.

perzselt bennünket, és órákon át cammogtunk füleseinken, de sem helységet nem értünk, sem egyetlen emberfiával nem találkoztunk. Azzal lepett meg az örmény, hogy eltévedt, nem tud az úton eligazodni. Leszálltunk a kimerült állatokról, és árkon, bokron, kavicsos meg göröngyös síkokon vánszorogtunk tova, a véletlenre bízva sorsunkat.

Délutánra hajlott már az idő, és egyre tartott a bolyongásunk. Már-már közel voltunk a végkimerüléshez mi is, amidőn mint mennyei szózat csendült meg közlünkben egy nyájkolomp. Legott utánna a hangnak, és miután nagy fáradsággal átkelhettünk csöknyössé vált szamarainkkal egy kiszáradt folyó-medren, előttünk állott egy nagy kecskenyáj, lelkünknek kimondhatatlan öröme. Nem voltunk már messzire egy helységtől, melynek, mint a kecskepásztor mondta, Ovadzsik a neve. És csakugyan, alig hogy fölmentünk a közeli magaslatra, alacsony vakolatlan házikókat pillantottunk meg, közé-pütt fehér minaréval.

Fülsiketítő síp- és dobszó hangzott föl nagy hirtelen a faluból. A hangok egyre közeledtek, a lárma egyre növekedett. Legelőbb is egy szálas legényt vettünk észre, aki ünneplőbe öltözködve és egy bunkós bottal hadonászva, táncugrással felénk törekszik. Utána két másik legény, az egyiknek a kezében síp, a másikéban dob, és fújják meg ütik, ahogy csak erejüktől tellett. Nyomukban a falú legénysége, és megannyian egyenest nekünk. Kérdéseimre csak vállvonogatással felelt az örmény, és nem győzte eléggé törülni gyöngyökben izzadó fejét meg nyakát.

Vártam, míg egészen a közlünkbe jutottak. Ellen-séges szándékkal, úgy látszik, nem voltak, mert alig hogy

elértek bennünket, körbe fogtak, és mi ketten a zenélők után, mögöttünk a jó kedvű legénység, indultunk vissza a helység felé. Csak ekkor magyarázta meg az örmény, hogy lakodalom van a faluban és az a szokás ezen a vidéken, hogy a megelőző két napon és a lakodalom napján, lesben áll a legénység, és aki csak a falu határához közeledik, elfogják és viszik vendégnek. Hiába való volna a szabadkozás, nem hajtanak ilyenkor a szóra. Nem is szabadkoztunk mi egy szóval sem. Elvittek a lakodalmas házba, Ömer aga vendégének. Hatalmas lakomát kellett végig ennünk. Húsféle igaz, hogy nem igen volt, de annál több az írós leves, tejbefőttek, édeség, és a piláf után az elmaradhatatlan nyers uborka. Csak a kávé főtt egy kissé ázsiaian.

Házi gazdánk tőzeget hozott be a szobába, meggyújtotta és úgyszólván orrunk előtt főzte rajta a feketét. Oly nagy volt a tőzeg bűze, és olyan pogány füstöt csapott a szobában, melynek az ablakát ki se lehetett nyitni, hogy szívesen elengedtem volna a kávéját. De nem addig a. Könnyező szemmel szürcsöltem föl a forró kávé, abban a reményben, hogy a fölösleges tüzet majd csak eloltják hamarosan. Dehogy tette ezt a jó Ömer aga. Be kellett várni, míg magától elalszik, mert az is a vendéglátáshoz tartozik, hogy a tüzet a vendég tiszteletére gyújtják meg, és míg magától el nem alszik, nem engedik el mellőle a vendéget. Szerencsére, hogy ez sem tartott örökké.

Egyet intett az aga a künnállóknak, mi kimentünk és lármás csoport közepébe kerülve, a kávéházba tértünk. A többi vendégek már váraoztak volt ránk és mihelyt megannyian együtt voltunk, kívülről ismét megszólalt a zene. Egy kendővel betakart valami volt a kávéház egyik

zugában. Alighogy megzendült a zene, egyet libben a kendő, és olyan egy takaros csengi-leány pattan ki belőle, hogy meglepetésemben a kávécsésze is majd kigurult a kezemből. Nagy vihogás hangzott föl erre a hátam mögött. Hátra nézek, hát asszony asszony hátán, úgy nézegettek be az ablakon, hogy a mulatságból kijusson nekik is. A leány pedig hozzá látott a tánchoz, két légeny dobolt meg sípolt, a többije énekelt. Hajnalig tartott ez a mulatozás, addig ki nem mehettünk a kávéházból.

Örményeknek, aki kezdetben türelmetlenkedett, egy üveget csúszttattak a kezébe, és minél jobban hajtogatta, annál több lett a türelme és annál hangosabb a kedve. Rémulve vettem észre, de akkor már késő volt, hogy ráki (pálinka) volt abban az üvegben, és mikor hajnal felé útra kellett volna indulnunk, annyi józan esze sem maradt az örménynek, mint a szamarának.

Ömer agának elpanaszoltam bajomat. Megcsóválta az öreg a fejét, és minthogy ragaszkodtam abbéli szándékomhoz, hogy egyenesen Angorába akarok jutni, legott hozzá fogott az intézkedéshez. A két szamarat elővezették, az eszméletlen örményt megfogták és az egyikre jó erősen rákötötték, hogy le ne essék róla. A másikra én ültem rá, és egy vezető kíséretében útnak indultunk, hogy idejekorán érjünk be a városba. Három óra alatt tettük meg az utat, melyre előtte való nap tizenkét óra kellett. Az örményt betakartam, hogy föl ne tűnjék a városban, és nem egy ostorcsapást kellett szegénynek eltűrnie, melyet számára helyett az ő oldala kapott.

A szálláson is csak arra ébredt föl, hogy a pálinkás üvegét kereste. Hogy mi történt vele Ovadzsikban, miképpen jutott ismét Angorába, minderről sejtelve sem volt.

Barátsága azonban kissé meghűlt, és nem volt többé oly hűséges kísérőm, mint idáig.

Még csak a kizil-bások vidékéről akartam egyet-mást megtudni. Kizil-bás egy mohamedán titkos felekezeinek a neve, mely név szószerint vörös fejet, vörös fejűt jelent, átvittén pedig pogányt, hitetlent, főleg pedig perzsa sííta hitűeket. Anatóliának egyes részeiben meglehetősen sokan vannak, és noha folytonos üldözéseknek voltak kitéve, számuk jelentékeny. A török néphit egész legenda-körrel vonja be őket, a legképtelenebb meséket terjeszti róluk, és gyűlöletében a gyaurnál is rosszabbnak tartja őket. Különben is azt hiszi róluk, hogy a keresztényekkel cimboráinak, és házukba is befogadják őket, míg a mohamedánokról tudni sem akarnak. Az angorai és a szomszédos csengürüi kormányzóságban jó sokan vannak, különösen a csibuk-ábádi kerületben, Csibuk, Szele, Szeraj, Csavundur, Máhmud-ólán, Kara-ágács helységeiben és egyebütt. Legtöbben Angora közelében lagnak.

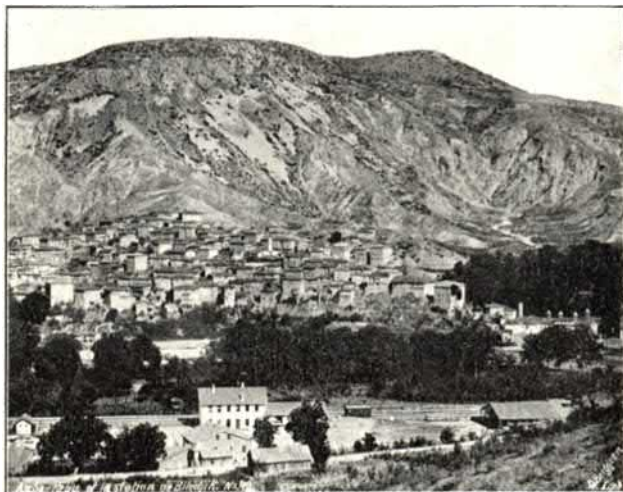
Az evediki együgyű hodzsa bennem is kizil-bást gyanított, és mert egyet-mást én is meséltem róluk, szentül meg volt róla győződve, hogy tagja vagyok annak az átkos felekezetnek. A titkos jelekre volt különösen kíváncsi, amelyekkel a kizil-bások egymást köszöntik. Mert jelekkel üdvözlik egymást, és úgy el tudják a közös dolgaikat titkolni, hogy a profánok közé mi sem szivárog ki belőlük. Gyülekezeteik titkosak, és a mohárrem-havi dernekekben (multság) férfiak, nők, vegyest gyülekeznek össze, bort és szeszes italokat isznak. A poharat, amelyből isznak, mindkét kezökkel megfogják. Asszonyaik sem úgy járnak, mint a mohamedán nők. Házasságot úgy kötnek, akár az európaiak, és a fátýol-

talán nők a férfiakkal együtt vesznek benne részt, akár csak a frenkek. Ha mohamedánt látnak, azonnal fölveszik a fátyolt. A nyulat meg nem eszik, mert nagy tiszteletben tartják ezt az állatot, mint Ali próféta macskáját. A kizil-bások története különben is kapcsolatos ezzel a prófétával. Őt tekintették a síiták Mohamed utódjának, szemben a szunnitákkal, a kik nem ismerték el Alit a próféta utódjának. Századokon át harcolt a két felekezet egymással, főleg a perzsa síita a török szunnitával. A síiták egyik harcosa Iszmáil sáh volt, Erdebi ura, akinek a katonái, hogy a törököktől megkülönböztesse őket, vörös színű süveget viseltek. Iszmáilnak egyik őse a híres Sejkh Száfi Erdebi volt, atyja pedig Hájjár sejkh, a ki sáh címet adott a fiainak, hogy Ali hitét vagyis a siizmust annál inkább terjeszthessék. Leghatalmasabb ellenfele Szelim szultán volt, és a két felekezet táborá az ő idejükben vívta a legkeményebb tusákat. Iszmáil katonáit, mert vörös süveg volt a fejükön, vörös fejüeknek vagyis kizil-básnak nevezték, és Anatólia lappangói síitái, a mai kizil-bások, erre az eredetre vezethetők vissza. Ami meséket a mai kizil-básokról mondanak, azok többé-kevésbé mende-mondák. Titokzatosságuk a miszticizmus homályával vonta be őket, és hitüket félremagyarázzák, szokásaikat bűnöseknek tartják.

Kütahja.

Az angorai állomás várótermében voltunk ismét. A görög állomásfőnök, nyilván megsejtve, hogy a kormányzó pasa vendégszeretetében is részesültünk, szinte túltett magán az előzékenységével. Vagy husz-huszonöt utas verődött a vidékről össze, a kik Eszki-sehirbe igyekeztek és megannyian azon fáradoztak, hogy a viteldíjból néhány piászttert lealkudjanak. Egy-kettőnek, főleg az erőszakosabbaknak sikerült, a többinek nem. A kisebb vasúti hivatalnokok egymásután jelentkeztek a baksisért és már indulóban volt a vonat, amikor egy-két lekéssett turbános még fölgrálgatott az alacsony ajtajú kocsikba.

Kora reggel indult el a vonat, és már a délelőtt folyamán oly iszonyatos hőség támadt az apró kocsikban, hogy ajtót ablakot kitarva lehetett csak elviselni az utazást az egyhangú kopár vidéken. Csupán a szürke távol színtelen hegyei adtak a szemnek némi pihentetőt. Az állomások egyedüli hűsítője az apró vasúti kutak, amelyekből langyosan és kétes tisztasággal csurgóit kifelé az átmelegedett folyadék. Ételfélének sehol semmi nyoma. A közeli falvakból meg egymásután vándorogtak elő a hideglelős, hagymázos betegek és kétségbeejtő siránkozással lesték az angorai görög orvost, a ki orvosságfélét osztott szét közöttük. Nagy bádog doboza színig volt

Biledzik állomása Asa-kő mellett.

Köplü (Biledzik közelében).

Bozjuk cserkesz falu.

Eszki-sehir.

valami fehér porral, úgy látszik kininnel megtöltve és pusztán annyi ideje maradt, hogy a betegek tenyerébe egy-egy marokkal juttatott belőle. Hogy meg is figyelje a beteget és hogy néhány vigasztaló szót dobjon oda neki, arra már nem tellett az időből. Soknak jártányi ereje sem maradt; eszméletlenül, szederjes ajakkal és a kintől eltorzult arccal heverték a földön.

A vasútnak tulajdonították betegségüket és erős volt abbéli meggyőződésök, hogy azt a frenkek ásták elő a földből. Két katona állt őrt mindegyik állomásnál és a hol cserkesz vidékeken haladtunk keresztül, ott az állomások között is strázsálták a gabona- és gyapjúszállító vonatokat.

A tikkadt levegő csöndjét mi sem zavarta, még a vonat robogása is alig hallatszott. Fásultságunkból csak az esti szellő rázott kissé föl, és Eszki-sehir közelébe érve, jótékonyan hatott ránk a zöldelő mező, a jobban művelt föld és a vígabban járókelő népcsoport. Leg-elevenebb volt a kép, mely az eszki-sehiri állomás előtt fogadott bennünket. A tatár-negyed összes lakói ott kucorogtak a töltések mellett; elől a szürke ruhás és hosszú kaftános öregek, mögöttük a fekete salvárba bujtatott és színes övű legények, míg a rikitó színű ruhadarabokban, jó távol a férfiak csoportjától, egy-egy tatár fehérszemély lappangott. A ruhájuk vérvörös volt, a fejükre borított nagy kendő hófehér. A Purszák folyó hídján túl pedig, a hol a törökök és a többi nemzetiségek laknak, térés mezőkön vágattak a hetyke türkmének és versenyt futottak a berobogó vonattal. Csak a görögök járkáltak föl s le, és kíváncsi örmények, bámész munkások tarka csoportja leste az érkező idegeneket. Itt még csodálni valót találtak az utasokon.

Egy napot töltöttünk ezúttal a tajtékbányák városában. A második nap kora reggele ismét úton talált bennünket, és miután meglehetősen jó lovakra tettünk ezúttal szert, Kütahját tűztük ki utazásunk legközelebbi céljának, a magyar szabadságharc menekültjeinek egykori székhelyét. A hagyományos két szál csendőr megint nem maradt el kíséretünkől. Kezdetben a Purszák mellett haladtunk, és hogy gyorsabban érjünk célhoz, oldalt hagytuk az országutat és a közbeeső cserkesz helységeket s egyenes vonalban igyekeztünk a nagyhirű török város felé. A kopár fennsík, amelyen átvágtattunk, csak itt-ott volt erdővel benőve, s néhány apró cserkesz falun kívül alig talákoztunk az eleven élet nyomaival. A zúppal fődött és félig a földbe ásott sár-vityillók megannyi vakond-túrásra emlékeztettek, és egyedüli díszük egy-egy lókoponya, amely oda van tűzve a kémény nyílása mellé. Ősi szokása a cserkesznek, hogy megőrzi a legkedveltebb lova koponyáját, mert szerencsét hoz a háza tájékára. Lelket alig látni e viskók közelében és csak itt-ott oson el egy-egy talpig vörösbe bujtatott cserkesz nő. Még a viselete is más, mint a többi mohamedán nőké. Fátyolt nem-igen viselnek, férfi-tekintet elől nem futnak, mert nem is arra vannak teremtve meg nevelve, hogy látatlanban viruljanak. Hisz nem a legritkább esetek közé tartozik, hogy még az ut mentén is vételre kínálják őket. Néha az idegennek is fölajánlják, és ha elég tapasztalatlan az illető, hogy rááll a vásárra és kifizeti érte a jó összeg pénzt, még az nap, rendesen közvetlenül a vétel után, visszarabolják tőle. Férfiakra ritkábban mernek vadászni.

Első pihenőnket a Csanak-kirán hegyszorosnál tartottuk. Az ilyen helyet, ahol az átjárás nehéz és vesze-

delmes, dervendnek nevezi a török. A török kormány csendőrökkel őrizteti az átjárókat, mert a hegyi rablók rendszeren a dervendek mentén szeretnek bujkálni, és kirohásaikat is innen intézhetik a legbiztosabb sikerrel. Most is ott aludt a padisáh két hűséges szolgája. Így őrizték az országútat. Ennivalóval persze nem kedveskedhettek, be kellett érnük a cukrozatlan fekete kávéval. Jót pihenve a fák árnyékában, tovább kíváncsoztunk e helyről és az egyik csendőr kalauzolása mellett egy másik dervendhez értünk. Élelmiszerhez itt sem juthatunk; falu meg város pedig nem volt a közelben.

Étlen-szomjan, eltikkadva folytattuk utunkat a barátságatlan hegyvidéken. Török kísérőnk, akitől a lovakat béreltük volt, minden egyes sziklafalról tudott egy-egy romantikus rablótörténetet. Emitt egy rablót gyilkoltak meg a szultán csendőrei, amott egy gazdag bejt találtak meg holtan. Egy fa törzséhez láncolták s éhen veszett. Nem is volt addig nyugta a jámbor Huluszinak, míg tanára aranyait biztonságba nem helyezte. Néhány darabot a csizmája szárába dugott, néhányat a nyereg bőrébe bujtatott, és annyi mindenféle dugdosta őket, hogy amikor kellett volna, alig talált rájuk.

Megkönnyebbülten lélezgettünk fel, amidőn alkonyatájban egy erdős magaslatról megpillantottuk a kacs-karingósan fehérlő utat, amely egy hegynek támaszkodó háztengerben enyészett el. Mohamedán kíséretünk, mint-hogy épp az estéli ima ideje volt, egy-egy ruhadarabot terített le a földre, és a kiblának fordított arccal végezte el csendes megható ájtatosságát.

Még egy fordulat, és előttünk állott Kütahja, messze letekintő fellegvárával, ahová — a várbeliek állítása sze-

rint — a magyar bejek esténként föl szerettek volt járni, és onnan elgyönyörködni a csodaszép kütahjai völgyön. Alighogy a városba értünk, már mutogatták a hozzánk szegődött helységbeliek azt a nagy kaszárnyaépületet, ahová a magyarokat annak idejében elszállásolták.

Ott volt a hosszúkás nagy épület a város végén és bizonyos kegyelettel vezettek föl bennünket a kaszárnya mögött fölvonuló török negyedbe, amelynek egyik szűk utcájában állott egy nagyúri konak: Kossuth bejnek a palotája. Mint minden török konak, ez a ház is nagybárra fából volt építve és kényelmes falépcsők vezettek föl a nagy előteremből az első emeleti helyiségekbe. A szobák díszes mennyezete fából volt kifaragva, színes festékekkel kifestve és mozaikszerűen összerakva. Megkapó kilátás nyílik innen az egész széles völgyre és az oldalt fekvő fellegrére.

A kaszárnyával szemben volt a lakásunk, a város egyedüli hánjában, melynek tatár eredetű gazdája ugyancsak kitett magáért, hogy ételeivel megnyerje tetszésünket. Valóságos lakomákat csapott esténként és ahány öreg ember csak visszaemlékezett a magyar világra, azokat mind odarendelte vendégének. Napnyugtakor begördítette szobánkba az alacsony asztalt, egy kendőfélével leterítette és három szolgálóval hordatta az ételleket, amelyek egy-egy befödött bádog-edényben voltak. Lekuporodtunk az asztalka mellé és Allah nevében hozzáláttunk az étkezéshez. Vendégekben sohasem szenvedtünk hiányt. Megható volt látni az öreg Ali agát, amint könnyező szemmel és reszketeg hangon tudakozódott a magyar bejek felől és görcsösen szorongatott a kezével egy ezüst-művű pipát, amelyet Kossuth bejtől kapott volt ajándékba. Egy török meg egy magyar alak volt rá

kivésve, alatta Kossuth nevével. Meg nem vált volna tőle a félvilágért sem.

A reggeli órákban már ott várt ránk a szállásunk előtt. Fölvezetett a jó magosán fekvő fellegvárba, töviről-hegyire megmutogatta a várost, mely minden nagysága és kiterjedtsége mellett komornak és kihaltnak tetszett. Romladozó házait ki nem tatarozzák, érdekes vára napról napra pusztul és különben jóra való, békés természetű népe egyre jobban szegényedik. Az ipara pang, termékeinek nem tud piacot teremteni, hacsak az épülő vasutak nem lendítenek majd a forgalmán. Hajdan virágzó fayence- és cserépedény-gyárai, amelyek régen az ország összes dzsámijait ellátták, ma már nagyobbára elpusztultak és mindössze is három műhelye maradt, ahol néha napján még dolgoznak. Agyag-edényei és cserépmunkái még mai nap is keresettek, A törökökön kívül sok a városban az örmény és görög, akik jobb egyetértésben élnek a mohamedánokkal, mint különböző felekezetű keresztény társaikkal.

A török népköltészetre vonatkozó adataim jórésze ebből a városból való. Mihelyt beállott az est, megszólalt az utcák danája és vigasság meg lárma töltötte be a várost. Csapatokra oszlott a fiatalság és négyesével, ötösével, dalolgatva járta be a várost. A hóféhérbe öltözködött nők az utcaajtóknál leleselkedtek és víg sikongással eredtek futásnak, ha nagyon is a közelükbe jutott az énekhang. Különben is meg van az a hírük, hogy egész Anatóliának ők a legkackiásabb és legszemrevalóbb virágai. Nem is találtam sehohsem a szerelmi és egyéb népdaloknak oly gazdag változatát és a máskülönben vonatott melódiáknak oly sokféleségét, mint Kütahjában.

Egy öreg mesélő asszony is járt a hánunkba, és

amikor többek közt azt kérdeztem egyszer tőle, emlékszik-e még a várbeli magyarokra, egyre csak egy Batán bejről ábrándozott. Nyilván a Batthyány nevet ferdítette el a törökösebb Batán-ra, amely pusztulót, sülyedőt jelent. Emlékezett egy párviadalra, amely a vártéren folyt le.

Két magyar bej állott egymással harcban, az egyik a fekete, a másik a fehér király szolgálatában. A fehér király szolgálatában levő vitéz alacsony, törpe emberke volt s Luláknak hívták, a fekete király embere meg óriás, a szörnyű Hádzsi-Put. Pogány volt a pokolbéli és a fehér király emberei közé is romlást akart becsempészni. Odahaza is harcban voltak egymással és ezért jöttek el ilyen messze földre, mert országukban mindent elpusztított a fekete király serege.

Mintha most is látná azt a nagy viadalt és a magyarokat, akik a viaskodókat körül vették. És csodák csodája, amint összecsapott a két magyar, a törpe kardja lángot fogott és oly erővel sújtott neki az óriásnak, hogy az azonnal összerogyott. A magyarok megannyian a fehér király pártján voltak és óriási volt az örömük az ellenség bukásán. Nem is maradtak aztán soká a városban. Visszavándoroltak a hazájukba és Kossuth bejt választották meg királyuknak.

Utána jártam ennek a legendaszerű hagyománynak. A Kütahjában járt magyarok mindössze is egy párbajra tudtak visszaemlékezni, amelynek egyik hőse Asbóth volt. A Hádzsi-Put alkalmasint ennek a névnek az elferdítése. Hogy a fehér király törpe Lulákja ki lehetett, nem sikerült kiderítenem.

De nemcsak a mondáikban, hanem dalaikban is találni itt-ott magyar vonatkozásokat és abban a néhány

százat meghaladó népdal-gyűjteményben, melyet három ramazán-estén át gyűjtöttem, magyar divatú ruháról és magyar hajviseletről (madzsar bicsimi) nem egyszer van szó. A hosszú, vállra lecsüngő haját magyar fürtnek nevezik. És miközben áhítattal figyeltem az ázsiai török város magyar legendáit, meg-megszólalt az utcai dana és török lányka szépségéről, magyar ifjú szerelméről oly igaz érzéssel, oly szívhez szóló melódiával énekeltek, mintha a fehér király lovagjai járnának ismét közöttük.

Víg órákat éltünk át a kütahjai ramazán-estéken. Hánunknak nagy kávéháza volt, az egész város legdíszesebb mulatóhelye. Ide tértek be az öreg urak, hogy az éjszaka egy részét átmulassák, és ide vetődtek be az ifjak is, hogy a vidám zene meg énekszó mellett táncra perdüljenek. És mialatt ropták a dobogókat, és csenegtették csengőiket, lányok hangja szólalt meg az utcákon és átható hanggal kísérték az ifjak lármásabb zenéjét és szilaj fegyvertáncát.

Párosával állottak egymással szemben, kardjaikat összemérték, pengéiket csattogtatták és úgy lejtették a táncot, hogy a jatagán mozdulatát lábukkal kísérték, csapását meg a derekukkal. Mindegyik pár előtt egy-egy fadorongos állott és ha sújtani készült a kard, a fadarabbal fogták fel az ütést. Az volt az est hőse, aki a legtovább kibírta. Pántlikát kapott a süvegje mellé. Még másnap is ott büszkélkedett vele a folyómenti nagy rétségen, ahol birokversenyre keltek a bajnoki (pehliván) címért. Ezek a bajnoki játékok is kiveszőben vannak. A vasút, amelyet Eszki-sehirtől idáig terveztek, és amelynek az építkezését akkoriban kezdték meg, innen is kipusztít egy-egy kultúrképet és szintelenné teszi a város karakterét.

Útban Brusszába.

Kütahjából Brusszába szándékoztunk. Egyrészt, hogy közelébe jussunk Szöjütnek, az oszmán dinasztia első városának, másrészt meg, hogy az Olimposz lábánál pillantsuk meg a Mármara-tengert. A kütahjai kormányzó kellő kísérettel látott el bennünket. Mindenek előtt Bozjukba kellett visszatérnünk, az oszmánok legősibb területére. Gyalog-ösvényen, szép erdős vidéken vezettek kísérőink. A kütahjai magaslatról csakhamar mély völgybe szállottunk alá. A fölmeredező fellegvár képe jó darabig kísért bennünket, míg egy erdőbe vezető kanyarulatnál hirtelen csak eltűnt előlünk.

A völgy friss zöldjében térdig gázoltak lovaink. Ennek a megmérhetetlen oázisnak kopár foltjaként tűnt fel az az elhagyatott falu, amelyen át utunk vezetett. Alig volt a faluban egy-két lélek. Oda voltak a mezőre dolgozni és ki a földjével bibelődött, ki meg fuvarra szegődött. Csak a hánban tolongott a nagy sokadalom. Barátságos, beszédes törökök, a szomszédos Szivrihiszárból, akik minden áron azt akarták, hogy nézzük meg a városukat. „Ott van ám a sok *antika*“ — mondogatták. Romok, régi épületek és általában csupa olyan dolog, ami szerintük az európaít érdekelheti. Németün-

két nem is szólították másnak, mint antikadzsi básinak, fő antikásnak. Különbön is kissé hóbortosnak tartanak minden európaít és szánakozóan megmosolyogják, amint kutatja az írásos régi köveket, a föld alól kiásott pénzeket és egyéb ilyen haszontalan holmikat. Komolyabban veszik azt, aki nyelvüket is érti. Az ilyet megbecsülik s bizalmasabbak is vele szemben.

Elbúcsúztunk a szivri-hiszári társaságtól és alig hogy elhagytuk a helységet, cserkesz területre jutottunk ismét. A lakókkal együtt a vidék képe is megváltozott. Kopár, kietlen sziklák váltották föl a mosolygó, buja vidéket. Sziklába vágott köves úton jutottunk el a cserkeszek legridegebb tanyájára, In-önübe. Itt volt a határa a török őshazának Sajátságos jelenség, hogy éppen ott telepedtek meg legtömörebben a cserkeszek, ahol az oszmánok ősei tanyáztak volt és hogy a legtöbb cserkesz viskó éppen ott maradt meg, a hol Ertogrul családjának a tetemei porladoznak. Főleg azokban a völgyekben, a hol a Kara-szu és Szári-szu folyók vizei csörgedeznek.

In-önüből Bozjukba mentünk át és onnan készülődtünk Szöjüt városába. Egymást érik itt a cserkesz helységek és az első szultánok sírjai körül cserkesz falvak csatangelői garázdálkodnak. Eszki-sehir és Biledzsik: itt jelentek meg először a világhódító törökök. A Purszák folyó közelében még mai nap is látható Kara-sehir vára amelyet legelsőnek hódított meg Oszmán, Ertogrul fia. Romok és kőfalak töredékei bukkannak elő léptenyomon. A fényes múltnak emléke sem maradt. A turkománok dél felől vándoroltak ide. Oszmán elődje éppen akkor tévedt erre a vidékre, amidőn az ikoniumi (kóniai) szultán, Ala-eddin, egy tatár sereg túlnyomó erejével hadakozott. A turkománoknak Ertogrul

volt a vezére és látván a két ellenség küzdelmét, az a gondolata támadt, hogy a gyöngébbiknek kél a védelmére. A turkomán sereg győzelemhez juttatta Ala-eddint és hála fejében ott tartotta — fejedelemnek. A világbirodalom-alkotó törököknek ez volt az első megtelepedése.

Egy pár napot még Bozjukban töltöttünk. Barátságot kötöttünk Ali agával, a környékbeli cserkesz bandák bejével és mások, főleg pedig a török előljárátság tanácsára, az ő pártfogásába ajánlottuk magunkat. Szíves vendégszeretettel fogadott bennünket a herkuleszi termetű és erejű Ali bej. Együtt mulattuk át a ramazáni éjszakákat, együtt vigadoztunk a cserkeszekkel, akik félénk tisztelettel és a bámulat egy nemével csüngtek a messze vidéken ismert Ali vitézen.

Leginkább nótás helyeken töltöttük el az estét. Egy lebujhoz hasonló viskó volt a helység cserkesz negyedében, távol a többi házaktól és jó messzire az országút mentén. Ide vitt el bennünket Ali gazdánk. Rozzant lépcsőn jutottunk fel az emeletre, egy homályos szűk helyiségbe. Ember ember hátán, megannyian egy beszélő alak szavaira figyeltek, aki keresztbe fektetett lábakkal egy emelvényen ült és hol elbeszél, hol meg dalokat énekelt.

Oszmánról szólt a regéje és a szép dervis leányról aki atyját odahagyva, In-önübe menekült urával, az oszmánok első szultánjával. Kara-sehir (Fekete város) volt az első fővárosa és Kara-Oszmán (Fekete Oszmán) e város első uralkodója. A néphit szerint fekete hajú, sötét arcbőrű; karjai hosszúak, orra hajlott, lábai lóra termettek és tekintete oly vad, hogy ellenségét is féken tudta vele tartani. Az apán kezdte el a mesélő a törté-

netet, és Orkhánon végezte, a brusszai szultánon. Lassú, vontatott hangon fogott hozzá Ertogrul apó bevándorlásához és szilajon, szenvedélytől remegő hangon adta elő, hogy hogyan csaptak össze a tatárokkal és hogy Fekete Oszmán miképp vonult be fekete városába. A lendületesebb részeket versbe szedte s énekkel kísérte.

így folyt ez éjszakákon át, míg csak a helységben maradtunk. Egy kora reggelen, — már vége felé járt a Ramazán, — Szöjüt felé voltunk indulóban. Ketten voltak kíséretünkben: Ali bej és Rágib efendi, a török kormány egyik vasúti biztosa. Ráültünk a cserkesz módon fölnyergelt lovakra és odahagytuk Bozjukot, hogy Ertogrul sírjához és az első török fővárosba zárándokoljunk. Elevenebb és mozgalmasabb napja aligha volt még utazásomnak.

Cserkeszünk szédületes lovas bravúrjai szinte megfélemlítettek. Festői ruháját, hosszú és a bokánál szűkén végződő salvárját keskeny övvel szorította a derekához. Testhez álló kaftánjának két széle szabadon libegett. Melle lőpor-táskákkal volt teleaggatva; övében három pisztoly, a derekán puska. Tüzes és büszkén tova száguldó ménjét cserkesz-ostorral csapkodta. Csak egy suhintás a levegőbe és ölnyit ugrott a neki vadult paripa. A legszédítőbb iramban lovát egyetlen rándítással megállásra kényszerítette. Rágib, kinek szintén szemefénye volt a lova, itt-ott versenyre kelt vele.

A vidéket is mintha hirtelen kicserélték volna. Majd szédítő meredek közt, majd lapályos vidéken vitt utunk tovább. A cserkesz-házak fehérén kandikáltak elő, mintha a zöldelő természet rengetegjeiben bújósdit játszanának. Hol kitágultak körülöttünk a völgyek, hol meg arasznyira összeszorultak. Ha hirtelen bontakozott ki

előttünk egy-egy síkabb terület, villám módjára vágatott neki a cserkesz és csak akkor lassította meg lova járását, ha fegyveres emberek közeledtek felénk.

Lovas cserkeszekkel lépten-nyomon találkoztunk. Oly hirtelen bukkantak fel és oly hirtelen tűntek tova megint, hogy soknak még a körvonalait is alig láthattuk. Kopár fennsíkok bujazöld lapályokkal, erdős völgyek sziklás hegyoldalakkal váltakoztak. Alig győztünk betelni a környék varázsszerű hatásával. Tanárunkat, amint egy Ízben kissé elmaradt tőlünk, neki szegzett fegyverrel rohanta meg egy cserkesz, aki egy hegyoldal mögül vágatott elő. De alig hogy megpillantotta idejekorán vissza siető bejünket, villámgyorsasággal eltűnt, mintha a föld nyelte volna el. Ali bej olyformán mosolygott, mintha inkább a földijét sajnálta volna, mint a tanárt. A lovas szándékáról különben mindenféle felvilágosítást megtagadott és csak arra intett bennünket, hogy ne maradozzunk el tőle. Alkonyodóban volt már a nap, amikor jó hat órai lovaglás után leereszkedtünk egy mély völgybe és megpillantottuk benne a történeti nevezetességű Szöjütöt.

Párját ritkította az a kép, amely e termékeny völgykatlanból élénk mosolygott. Mintha egy keleti gülisztánt ábrázolt volna, a távolból feltűnedező havasok fantasztikus keretével. Valóban, Kis-Ázsia leggyőzelmesebb hőse aligha választhatott volna magának és népének alkalmasabb helyet ennél az elrejtőzködött kis völgykatlannál. Fejedelmi ajándékot osztogatott Ala-eddin és fejedelmivé tette az országot Ertogrul. A termékeny föld szántó-vetővé tette a türkmén lovast. Az országról-országra csatangoló nép letelepedett és államot alkotott.

Alig különbözhetett valamiben a régi Szöjüt a mai-tól. A fehérre meszelt félemeletes házak erkélyes elő-

része, rézsútos kiszögellése jellemzi a török házak mai stílusát is. A szöjüti házak egy-egy virágos kert köskjei és az egész helység, házastól utcástól, mintha erdők meg ligetek közé tévedt volna. Egy nagy utca szeli át a várost, szélesebb a rendesnél és takarosabb a szokott-nál. Ott volt a hán a felső végén, közel a díszes dzsámi-hoz és a város legélénkebb pontjához. Nem sok idegen kerülhetett a tájékára, mert udvarát kivéve, mely tele volt szekerekkel meg lovakkal, alig lézengett benne egy-két utas. Három szobája közül tetszés szerint válogathattunk. Igaz, hogy egyikben sem volt sok köszönet. Ágya egy szakadozott szőnyeg, kerevetje ugyanaz, nemkülönben az egész bútorzata.

Alig hogy elhelyezkedtünk e nem nagy kényelemmel kecsegtető hánban, elindultunk a kajmakám látogatására, a szöjüti kormányzó konakjába. Ali bejt is magunkkal vittük; ismerte ő a város apraját-nagyját, de őt is mindenki. Oly merev glédába állottak a konak előtt örökdő katonák, mintha a cserkesz zsványfőnök legalább is fő államhivatalnok lett volna. A kajmakám, noha a ramazáni lustálkodás ideje járta, legott fogadott bennünket.

Ertogrulnak a türbéje (sírja) künn volt a határon és a szent udvarba csak engedéllyel léphetett be az idegen. Félórányira lehetett az út a várostól és egy régi viadukt közelében pillantottuk meg a díszesen restaurált sírboltot, amelyben az első török kalifa apjának hamvai nyugsznak. A környékbeli mohamedánok évenként többször elzarándokolnak ide, hogy buzgó imádsággal istenüktől áldást, egészséget könyörögjenek. Az a hitük, hogy minden testi bajtól megszabadulnak, ha ruhájuk egy-egy darabját oda köthetik az ablak rácsozatára.

A türbe alacsony kis épület. Közepében ott az öt-oldalú deszkakoporsó, szőnyegekkel és szentmondásos takarókkal befödve, fejtől meg egy óriási turbán, amelyent a megholt életén át viselt. Négy nagy gyertya-állvány van a koporsó végénél és a kible felé tekintő falnál ott nyugszik egy állványon a mohamedán szent könyv, a Korán. A padozat régi kis-ázsiai és perzsa szőnyegekkel, a falak meg szent idézetekkel vannak földísztve és a türbe öre azzal foglalkozik, hogy a szent namázt (imádságot) naponként többször elimádkozza. Ertogrul türbéje előtt még más három sírkő volt, kettő a két fiáé: Gündüz és Szavudzsü bejé, a harmadik pedig a feleségéé. Az írás lekopott róluk, csak itt-ott maradt meg egy-egy verssor, mely az elhunyt életét dicsőíti. Leheveredtünk a jó nagy udvar puha gyepére és onnan rajzolgattuk a sírboltot és a sírokat. Tekintetünket körül jártattuk a klasszikus török területen.

Más útát választottunk visszatérőre és a rájuk negyedét megkerülve jutottunk vissza a török negyedbe, amety a város legszebb pontjait foglalja el. Hegyi patak folydogál a fő utcáján és amint a lankás helyen kőről-kőre csörgedez, itt-ott hidakba, színesre festett keskeny átjárókba ütközik. Amint elérkeztünk a fő utcához, eldőrdültek a nap lementét s ezzel együtt a bojt végét s a farsang kezdetét jelző pisztolylövések.

A hán előtt ott várakozott ránk a kajmakám egy katonája, hogy a gazdája házába vezessen bennünket. Úri török módra berendezett konakban fogadott és amikor beléptünk az étterembe, büszkén és elégült mosollyal mutatott az asztalnál helyet. Azzal akart bennünket meglepni, hogy európaias vacsorát készítettett számunkra és hogy meglepetésünket még jobban fokozza, gráci sört

meg francia borokat itatott velünk. Az étel élvezhetetlen, az ital ihatatlan volt. Vendégei, egy-két török efendi, szájtátva bámulták az európaiaskodást és valahányszor csak hozzányúltunk a késhez meg a villához, csodálkozásuk jelül a nyelvükkel csettentettek. Az italhoz nem mertek hozzányúlni, de házi gazdánk sokszor el-eltünezett a teremből és megannyiszor élénkebben, nekihevültebben tért vissza. Nyilván a sok járás-kelés ártott meg neki. És mindez a törökök szent városában, ott is a legfőbb hivatalnok házában, ramazán alkalmából.

Alig vártam, hogy a vendégségből szabadulhassak. Társul szegődtem Ali bejhez és sorba jártuk a szöjüti legénység mulató helyeit, nagyobbára szurtos kávéházakat, ahol színpadszerű emelvényen ültek a kiválogatottak és hol táncsal, hol énekszóval vidították társaikat. Sehol egy hangos szó, ha a nóta járta, vagy ha a mese-mondó megszólalt. Kávóját hörpintgette a hallgatóság és csak akkor eredt meg a lassú beszéd, ha szünetet tartottak az előadók, vagy ha a dalversenyre jelentkezők a színpadra léptek.

Legelőbb is a helység lantosa állott ki a síkra és miután elpengetett lantján egy pár rögtönözve készült nótát, fõlszólította a vendégsereget, hogy keljenek vele versenyre. Ha senki sem akadt, a lantos maradt az est hőse és övé maradt a jutalomdíj. De ha előlépett valaki és kitűzték a témát, amely rendszeren a köznapi élet eseményeinek dicsõítésébõl állott, szakaszonként és válogatva láttak a munkához. Egy négy soros versszakot mondott az egyik és megfelelt rá a másik. Ha a felelet kielégítõ volt és fõleg ha a versszak utolsó rímje az õ strófájából sem hiányzott, rátértek a másodikra és utána a következõkre. Az maradt gyõztesnek, a ki legtovább

bírta. Órákig tartott néha ez a verseny és ha ügyes legény került a lantos elé, nem egyhamar adta be a derekát. Leghamarabb a rimből fogytak ki. A jutalom átadása ünnepélyes volt. A győztes egy kis arany pénzdarabot, vagy selyemkendőt kapott. A lantos rendszeren az előbbit választotta.

Jó későre járt az idő, amikor nyugalomra tértünk. Még fülünkbe csengtek a dalok és visszhangzottak emlékezetünkben azok a búsongó melódiák, amelyek az ó-török város utcáiból még imitt-amott elröppentek. Még csak egy éjszakát akartunk e város falai között átszenvedni. Brussza volt ezúttal a célunk, egyúttal végpontja is két hónapon át tartó utazásunknak. A hán borzadalmas tisztátalansága hetekre való nyomot hagyott rajtunk. Egy keservesen átszenvedett éjszaka után ismét útra cihelődtünk. A cserkeszek útján jutottunk el ismét Bozjukba és mert lovakat ezúttal nem kaphattunk, egy napot veszteltünk a helységben. A cserkeszek nem szívesen adják oda lovaikat, inkább letagadják és rejtegetik az idegen elől. Egy ketrecszerű tatár szekér döcögött be éppen a városba és cserkesz bejünk se kér, se kérdez, lefoglalja a számunkra. Amíg cserkesz területen jártunk, Ali bej hűségesen őrzött bennünket. Karakőjben országa határára jutva, ünnepélyesen elbúcsúzott tőlünk s átadott egy türkmén csendőrnek, akinek mindene megvolt az oltalmennyújtáshoz, csak éppen a fegyvere hiányzott. Csak jó későre tudtuk meg szegény Ali bej sorsát. Saját honfitársai gyilkolták meg a szerencsétlen embert, azért a bűnéért, hogy túlságosan megbarátkozott az idegenekkel.

Három napi útunk volt még hátra Brusszáig. Elhagyatott vidéken döcögött végig velünk a rozoga szekér és egyedüli szórakoztatónk a beszédes Hasszán volt,

aki kénytelenségből hurcolt bennünket kocsiján. Másfelé volt az útja a jámbor szekeresnek és ha cserkeszünk rá nem rivall és meg nem ijeszti, éppen ellenkező irányban hajtattott volna velünk. ígérettel és szép szóval megnyertük és megnyugodott sorsában. Első este Bazárdzsikban szállottunk meg. Csudánkra a fél falu oda gyülekezett a hán elé, ahol nyugodalmat kerestünk egy éjszakára. Kora hajnalban ismét úton voltunk. Közeledtünk már a termékenyebb olimposzi vidékhez.

Egy meredek hegyen, az úgynevezett Aghir-dágon, gyalogszerrel kellett átvergődnünk és alig hogy följutottunk a gerincre, mintha csak kicserélték volna a tájat. A tikkasztó kopárság helyett üde frissesség, a szürke helyett eleven zöld szín és a komor terméketlenség nyomában művelt és virágzó rétek, pompázó gyümölcsösök és szántóföldek. Az olimposzi vidék első falujába, Kursunluba, még a délelőtt folyamán eljutottunk. Kicsiny kis türkmén helység ez. De házaiból jólét sugárzott. Minél lejjebb szállottunk a Kursunlunál kezdődő nagy völgybe, annál magasabbra meredeztek a hegyek. A olimposzi hegyek lábához jutottunk. A termékeny völgykatalan Brussza vidékének legvagyonosabb falujánál, Enigölnél végződik.

A havasok csúcsát piros fényben fűröszötte meg a lehanyatló nap, amikor bekerültünk a népes helységbe. Meglepett a falu rendje és élénksége, de még jobban meglepett a nyelve, amely egészen elütött az eddigi területek nyelvjárásaitól. Mintha csak a szöjüt-vidéki nyelvjárás olvadt volna össze a türkmènes hangzású brusszai beszéddel. Még a népviseletben is sok különösséget tapasztaltunk. A salvár egy-két arasszal rövidebb és a fez, amely idáig csak elvéve tűnt fel, a zejbekekéhez ha

sonlóan, magasra nyúlik és alulról tarka kendővel van körülkötve.

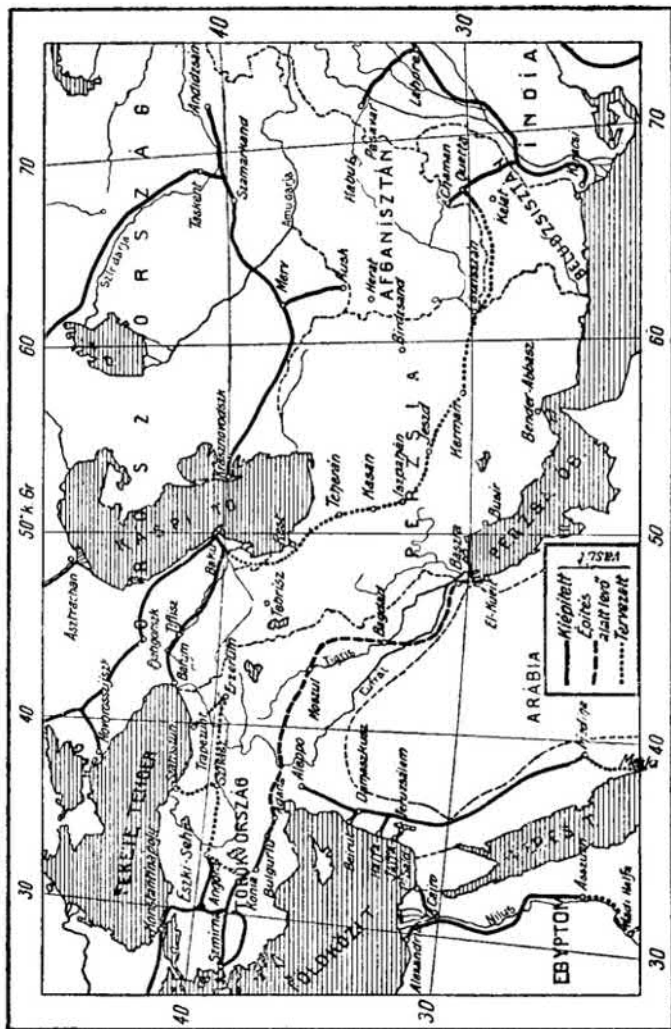
Legott anyaggyűjtés után láttam. Segítségemre volt e munkámban nyájas csorbadzsink, vagyis házi gazdánk. A ramazánt követő Bájram ünnepe járta éppen és mint ilyenkor szokás, a helység összes gyermekei utcai mulatozásokra gyülekeztek. Mindegyiknek nyakán ott lóg a a dümbelek, egy primitív szerkezetű dob. Ujjaikkal verik a dobot s rikoltgatják hozzá népies ízű nótáikat. Hangszerüket úgy készítik, hogy egy fazék fenekét beverik, kártyapapirost erősítenek rá és a fazék fülébe zsineget húzva, nyakba aggatják. Sorba járnak vele a helység házait, az utcaajtónál megállanak és addig lármáznak, rikoltoznak, amíg vagy ajándékkal, vagy bottal le nem csöndesítik őket.

Egynéhányat felcsődítettünk a hánunkba és hosszas biztatás után hozzá láttak a daloláshoz. Zavaros énekük-ből vajmi keveset értettem meg. Ének nélkül pedig egy sornyi verset sem voltak képesek elmondani. Ehhez járult, hogy a tanár rajzolgatni kezdte őket; egyiknek az arcát, másíknak a dümbelekjét és ezen annyira megrémültek a fia-mohamedánok, hogy valamennyien eliramodtak. Sem ajándék, sem szép szó nem használt többé. Csak a lantos Bekir, a púpos poéta merészkedett be hozzánk és a vézna emberke akkorákat dicsekedett előttünk, hogy már-már a legjobb reményekkel kezdtem eltelni. De amikor az éneklésre került a sor, úgy össze-vissza zagyváit mindenfélét a szerencsétlen ásíks (lantos), hogy még annyi hasznát sem vettem, mint a dümbelekes gyermekeknek. Úgy segítettem magamon, hogy kiültem az utcára és ellestem az utcák dalát és, már amennyire lehetett, jegyezgettem. A hiányokat másnap reggel alkal-

mam nyílt kipótolni. Új kocsisunk értelmesebb legénynek látszott és midőn elolvastam neki a hiányos nótákat, megannyiját kiegészítette, sőt később újakkal is pótolta.

Utolsó állomásunk Ak-szu volt Brussza előtt. Útunk most már közvetlen az olimposzi hegyek alján vezetett és mialatt lent forró kavicsok melengették a hegyekről lecsurranó patakokat, addig fenn a magasban hőmézők fehérlettek, amelyekről hideg szellő szállongott. Szűk, sötétes völgybe jutottunk, mielőtt beértünk a városba. Kocsik és karavánok csengős-bongós zajába a hajcsárok vad lármája vegyült.

Kocsink jó ideig csak lépést haladhatott a nagy forgatagban. Azután egyszerre kitárult előttünk a völgy s a ciprusok sötétlő erdejéből felénk világolt a kincses Brussza káprázatos fényessége. A fehér minarétek és csillogó kupolák városa, a török birodalom egykori fővárosa, megnyitotta kapuját.

Szarazföldi utak Indiába. Mérték = 1 : 35,000,000.

Szárazföldi utak Indiába.

Írta Halász Gyula

Száznolc évvel ezelőtt, 1803-ban történt, hogy Fulton, a gőzhajó feltalálója, a Seine folyón bemutatta az első gőzerővel járó hajót a nagy Napóleonnak. Napoleon végignézte a furcsa alkotmányt, amely evező és vitorla nélkül csodálatosképpen siklott fölfelé a folyón s aztán — kijelentette, hogy a föltaláló bolond, akivel nem érdemes szóba állani.

Kell-e meggyőzőbb példa annak illusztrálására, hogy mily erőtlen a fantáziánk, mily sajátságos pesszimizmus tartja béklyóban az emberi képzeletet, amikor a jövőbe néz ... A képzelő erő konzervatív. Ha új vívmányról, új és „merész“ eszméről van szó, egy kézlegyintéssel üjtjük el a dolgot s hamar készen vagyunk a megfontolatlan kijelentéssel, hogy „mindig így volt, esztelen reménység olyasmiben hinni, hogy ez valaha is másként lehet.“

Pedig ellenkezőleg, egész kultúránk és világnézetünk a tanúsága annak, hogy az emberi értelem meg nem szűnő munkája ezer átalakuláson vitte keresztül az az emberiség életét, és sem gondolkodásunk, sem életmódunk a fejlődésnek semmiféle fokán soha meg nem állapodott. Minden de minden változásnak van alávetve körülöttünk és mi mégis megfoghatatlan módon ragaszkodunk ahhoz, hogy „mindig így volt — s ha idáig jó volt így, jó lesz ezután is.“

Amikor az első repülőgép elsuhant berregve a fejünk felett, mily kimondhatatlan édes rémület szállotta meg szívünket. A mámor könnye lopózkodt szemünkbe — úgy éreztük, mintha valami nagy-nagy diadalból jönnénk...

De hova lett a tavalyi hó?

Ma, amikor a karcsú gépmadarak immár országokon, hegységeken és tengereken szállanak keresztül, amikor szédületbe kellene hogy ejtsen a káprázatos perspektíva, amelyet szemünk elé tár a testet öltött ábránd: tudunk repülni! — érthetetlen naivitással elég vakmerőek vagyunk kételkedni a nagyszerű találmány jövőjében.

De nemcsak az új találmányok sorsa ez. Ugyanilyen szégyenletes kudarcot vall konzervatív Ítéloképességünk a meglévő intézmények jövő fejlődésének a mérlegelésében.

Amikor az első komolyabb vasúti tervet tárgyalták a magyar országgyűlésen, Deák Ferenc (1839 decemberében) beszédet tartott és egyebek közt szóról-szóra így nyilatkozott: „Én azt hiszem, hogy a Debrecen és Pest közti vonalra nézve alig van valaki a Rendek közt, ki velem együtt *álomnak ne tartaná azt, hogy itt valaha vasút létezessen...*“ Ugyanígy kételkedett abban, hogy Bécstől egészen Budapestig lehessen hozni a vonalat, amely „inkább létesülhet Bécstől Pozsonyig, vagy a másik parton Gönyőig.“

És ennek a félnék jövőbe tekintésnek az oka nem az akkori idők szellemében gyökeredzik. Manapság sem vagyunk elfogulatlanabb bírái a jövőnek. Kísértsük csak meg művelt társaságban szóba hozni például (hogy tárgyunknál maradjunk) *az Európából Indiába vivő vasút* kérdését.

Hányan akadnak majd, még a fiatalabbak közül is, akik komolyan higyjék, hogy ők még megérik ennek az „utópiának“ a megvalósulását. Pedig a vasutak fejlődése, éppen a legutóbbi évek alatt, ugyancsak sokszor rácaffolt reményeink és fantáziánk gyávaságára.

A vasúti hálózatok rohamos növekedésénél is nagyobb bámulatba ejtenek azok a *világforgalmi vonalak*, amelyek éppen a huszadik század legjellemzőbb alkotásai.

Alig tíz esztendeje, hogy vasúti sín fut az Atlanti óceántól a Csendes óceán partjáig, keresztül az egész ázsiai szárazföldön. És máris új és rövidebb vonal vált szükségessé: most építik a vasutat a Góbi sivatagon keresztül egyenesen Peking falai alá.

Nemrégiben, 1910 április havában indult meg a forgalom a dél-amerikai kontinenst keresztül szelő vasúton, amely Buenos Airesből, Argentina fővárosából, Valparaisoba (Chile) szállít el bennünket másfél nap alatt. Tengeri úton, a Magalhaes szoroson át hetekig tartott az utazás a két óceán között.

Nagyszabású vállalkozás az Észak-amerikai Egyesült Államokból kiinduló pan-amerikai vasút, amely Mexicón és a közép-amerikai államokon át közvetlen összeköttetést fog létesíteni a dél-amerikai vasúti hálózattal. Ennél is gyorsabbá teheti az összeköttetést Európa és a nagyjövőjű dél-amerikai köztársaságok között az Afrika nyugati partjain körülfutó vasút megépülése, amelynek a tervével foglalkoznak. A Gambia torkolatát Pernambucotól (Brazília) alig kétezer kilométernyi tenger választja el. Expresszvonaton és gyorsgőzösön egy hét alatt eljuthatnánk erre felé akár Buenos Airesig.

Afrikát déltől északig hosszában szeli át s már

csaknem teljesen készen van a Cape—cairói vasút, amely nemcsak Dél-Afrikát hozza közelebb a mi világrészünkhöz, hanem lehetővé fogja tenni, hogy Egyiptomon át rövid néhány nap alatt eljussunk a „legsötétebb Afrikába“, amelyről egy emberöltővel ezelőtt Stanley hozott legelőször hírt.

Ausztráliában is megkezdődött a transzkontinentális vasútak építése, nemcsak észak-déli, hanem nyugat-keleti irányban is. Rövid idő múlva csaknem végig szárazföldi úton érhetjük el Ausztrália belsejének őserdőit és lakatlan sivatagait.

De talán mindezeknél fontosabb az a kiszámíthatatlan horderejű terv, amely a földkerekség három legnépesebb területe között közvetlen vasúti összeköttetést fog teremteni: Európából *Indián át* Khínába. Bengáliából Burmán és Jün-nan-on át fog vinni egykor a vasút Szezsuanba, a Jang-ce völgyébe, ahonnan a kelet- és észak-khínai vonalak szállítanak tovább a Csendes óceán partjaira. Máris három nemzet verseng a jang-ce-völgyi vasút birtokáért, az angol, a német és az amerikai.

Hogy mily útirányon át fog vezetni a vasút Európából Indiába, erre nézve különböző tervek merültek fel. Az egyik az orosz-turkesztáni vonalból vezetné dél felé a Hindu-kus láncain keresztül, másik meg a Kaspi-tó mellől, Perzsián és Beludzsisztánon át. Bennünket legközelebről a harmadik terv érdekel: a bagdadi vasút meghosszabbítása a Perzsa öbölíig, illetőleg — egy másik változat szerint — India nyugati határáig. Van okunk hinni, hogy az idők folyamán nem e tervek egyike, hanem valamennyi megvalósul.

De tekintsük át röviden az Ázsia nyugati részében tervbe vett, épülés alatt álló, vagy már kiépült vasutakat.

Az *Anatóliai vasút* építését a török kormány a múlt század hetvenes éveiben kezdette meg. Kiinduló állomása a Boszporusz ázsiai partján fekvő Haidar-Pasa. Ez a vonal akkoriban csak Izmidig épült ki, 93 kilométer hosszúságban. 1888-ban a kormány engedélyt adott a vonal meghosszabbítására az anatóliai vasúttársaságnak, amelyet egy külföldi bankcsoport alakított meg, a német bank vezetésével. Ez a társaság négy év alatt nagyrészt újra építette a meglévő vonalat s meghosszabbította Ángoráig, amely ez idő szerint is végállomása ebben az irányban az anatóliai vasútnak. Egész hossza a Boszporusztól Ángoráig 576 kilométer. A szabandzsai tótól egy kis szárnyvonal épült Ada-bazárig észak felé (12 km.)

1893-ban egy német társaság vette kezébe az angorai vonal Eszki-sehir állomásától Koniába vivő vasút megépítését, amely hamarosan el is készült. Ez a vonal az Alajundból Kütahjába épült rövid elágazással együtt 440 km. Konia sokáig végállomása volt a vasútnak. Habár az Anatóliai vasúttársaság már 1899-ben engedélyt kapott a *bagdadi vasút* megépítésére — Koniától Bagdadig — a munkálatok sok fennakadást szenvedtek. 1904-ben nyílt meg a Konia—Eregli—Bulgurlu közötti kétszáz kilométeres szakasz. A Bulgurlu—adanai vonalrész a Taurusz hegyláncon át most van épülőben. Épülés alatt áll továbbá a Killiz—aleppói szárnyvonal. Adanából egyenesen kelet felé tüzték ki a vasutat a Tigrisz partján fekvő Mozulig, ahonnan a folyó mentén folytatják a vonalat egyelőre Bagdad városáig, majd pedig tovább a Perzsa öböl mellé.

Az Eufrát-völgyi vasút eszméje — akkoriban így nevezték — a hatvanas években merült fel Angliában.

Chesney tábornok alapos helyszíni tanulmányok alapján könyvet is írt róla, amelyben különösen politikai és hadügyi tekintetekből ajánlja nemzetének a vasút megépítését. A parlament bizottságot küldött ki a terv megbírálására s a bizottság melegen javaslatba hozta az eszme megvalósítását. Időközben kiépült a Szuezi csatorna, amelyet Anglia később magához is váltott s ez a körülmény lehűtötte az érdeklődést a kissé kalandosnak tetsző költséges vasúti vállalkozás iránt.

1878-ban a berlini konferencián Beaconsfield lord vetette fel a tervet újólaj, de két évvel később Gladstone került hatalomra s ő nem rokonszenvezett az eszmével, amely ettől fogva két évtizeden keresztül nem is került felszínre többé. 1899-ben azonban, amikor a németek formálisan biztosították maguknak a vasúti engedélyt, újra fölébredt az érdeklődés Angliában.

A közvélemény amellet foglalt állást, hogy Anglia ne engedje át a vezérlő szerepet ezen a téren sem a németeknek s ha kell, áldozatok árán is vegyen részt az építés munkájában, hogy kellő súllyal szólhasson bele a kezelés és ellenőrzés ügyeibe. Hivatkoznak mindazokra a nagyfontosságú érdekekre, amelyek annak idején a parlamentet arra bírták, hogy a vasút mellett foglaljon állást. Többi között hivatkoznak Anglia domináló helyzetére a Perzsa-öbölben.

Az ellenzék ezzel szemben azt hangoztatja, hogy ne adjon Anglia egy fillért sem *az idegen érdekeket szolgáló* vasút építésére, amely — szerintük — *veszélyezteti Anglia domináló helyzetét a Perzsa-öbölben (!)*

Lovat Fraser, a „Middle East“ e kitűnő ismerője, a legerőteljesebben tiltakozik a németekkel való osztozkodás ellen. Ha a németeknek kell ez a vasút — így

érvel — építsék meg ők. Az angolok ezt nem akadályozhatják meg, de nincs is rá okuk addig, amíg a vasúti vonal török területen halad. Az ellen azonban Angliának föl kell emelnie szavát, hogy a németek, akik hamis módon tisztán kereskedelmi célokat hangoztatnak, Koweit-ig, a Perzsa-öböl nyílt vizéig építsék ki a vasútvonalat. Habár Koweit is a török birodalom területén van, mindamellett, minthogy a Perzsa-öböl az angol „szférá”-hoz tartozik, nem tűrhetik ezen a helyen a németeket. Ha csakugyan tisztán kereskedelmi és nem hatalmi cél lebeg szemük előtt, nem érti miért ragaszkodnak a koweiti végállomáshoz, holott Bazrában, az egyesült Tigrisz és Eufrát (Satt-el-arab) partján elsőrendű kereskedelmi kikötőt létesíthetnének. (Példa rá a hamburgi kikötő.) A tengeri gőzösök most is feljárnak idáig a folyón.

A vasút hívei egyebeken felül nem minden ok nélkül hivatkoznak azokra a nagyarányú öntöző művekre, amelyekkel Sir William Willcocks máris jelentős eredményeket ért el Mezopotámiában s erős a remény, hogy valóságos Eldorádót sikerül itt teremteni. Mások megint azt vitatják, hogy a ritka lakosságú föld sohasem fog elegendő munkaerőt állíthatni a terület intenzív művelésére.

A németek, hogy az angol tőke bizalmát meghódítsák, lemondtak korábbi előjogaikról s hajlandók a Bagdadtól délre eső vonalrészre újonnan alakulandó török társaságnak engedni át, azzal a feltétellel, hogy a német tőke legalább annyival részesedjék, mint az összes *nem török* nemzetek együttvéve.

A török kormány most tárgyal ezen az alapon Angliával, amely, bár féltékeny szemmel nézi a németek térfoglalását, nem sok bizalommal viseltetik az iránt az internacionális megoldás iránt, amely neki is szere-

pet juttat e sokat vitatott vasút kezelésében és ellenőrzésében. Valószínű ezek után, hogy az Angliában fölmerült eszmét német tőke és német génusz fogja megvalósítani.

De nemcsak németek és Angolok állanak versenytársakként egymással szemben az Ázsiai Törökországban. A franciák és a belgák is nem egy vonallal vannak érdekelve. így például a Jeruzsálemből Jaffába vivő keskenyvágányú, 97 kilométer hosszú vasút, úgyszintén a Beirut—Damaszkusz—Muzerib és Rajjak—aleppói vonal (együtt 580 km) és a Brusszát Mudániával összekötő 41 kilométeres keskenyvágányú vasút, francia pénzen épült s francia mérnökök munkája. Belga és francia vállalkozás az Adana—Tarzus—merzinai (67 km) és a Szmirna — afiun-karahiszári rendes nyomtávólú vonal (elágazásaival együtt 519 km). A Szmirna—Aidin—Denikli—dineri vonalat (376 km, szárnyvonallal együtt 416 km) viszont az angolok építették. Egy amerikai vállalkozó mostanában kapta meg az előmunkálati engedélyt a Szivasz—Malatia—Diarbekr—Mozul vonalra. Szivaszt Konstantinápolylyal és a Fekete-tenger egyéb pontjaival a Szivasz—Erzerum—Trapezunt között létesítendő vonalak fogják összekötni. Mind a hármat maga a török kormány építteti.

Tisztán török államvasút csak egy van idáig Ázsiában: a Hedzsasz-vasút, amely Damaszkuszból visz Medinán át a szent Mekka városába. A keskenyvágányúra épített vonal teljes hossza 1850 kilométer lesz. Ebből mintegy 1300 kilométer adatott át a forgalomnak, Medináig. A vasút csaknem kizárólag a zarándokok számára épült, európaiak egyelőre csak kivételesen utazhatnak rajta. Muzeribből Haifáig 160 kilométer hosszú

szárnyvonala van. Tervezik még a Mekka—dzsiddai szárnyvasút építését a Vörös-tenger partjára. Ázsiai Törökországban a kész vasutak teljes hossza mintegy 4500, a tervezett vasutaké ezenkívül 8000 kilométer.

Messze vezetne, ha részletesen meg akarnánk emlékezni azoknak a többi nemzetközi vasutaknak a terveiről, amelyek *nem török* területen át fognak haladni India felé: arról, amelyik a Kaspi tó mellől kiindulva Perzsián és Beludzsisztánon át visz dél felé, és arról a másíkról, amely az orosz-turkesztáni vonalból kiágazva, Afganisztánon át lép India földjére.

Pétervárról Moszkván, Rosztovon és Vladikavkazon keresztül érkezünk el Bakuba, a Kaspi tó partjára. Innen a tervezett vonal a Kaspi tó nyugati partja mentén halad Rest perzsa városig, onnan az Elburz hegyláncon keresztül Kaszvinba és a rendes postaúton tovább Teheránba. Perzsia fővárosából Kasan, Iszpahan és Jezd érintésével Kermanba visz tovább a tervbe vett vasút. Szeisztánban Beludzsisztán területére érkezünk s csakhamar elérjük Nuskit, az indiai északnyugati vasútak legvégső állomását. A kiépítendő vasút teljes hosszúsága nem több 2600 kilométernél, amely négy év alatt, ötszázmillió korona költséggel ki lenne építhető.

A másik nagy internacionális vasút terve még nem szerepel térképünkön. Ennek a megvalósulása az afganisztáni emírtől függ elsősorban, aki féltékeny gonddal őrzi országa határait a nyugati művelődéstől. Ha majd a vasutak végállomásai sorban megjelennek a határszéleken, ha ráeszmél az emír, hogy ezek a vasutak gazdagságot és ezzel együtt hatalmat jelentenek számára: ő maga fogja óhajtani, hogy a vasutak Afganisztánon keresztül haladjanak.

Afganisztán az egyetlen jelentékeny állam, amelynek nincs képvisellete az európai országokban. Egy ország, amelynek területe két akkora mint Magyarország s lakossága is ötödfél millió (tehát úgy területre, mint lakosságra fele Perzsiának), nem maradhat meg soká ebben az elzárt helyzetében; a kultúra előbb-utóbb rést fog ütni a zárt kapukon s beözönlik rajta az „idegenforgalom“, amelyért más országok annyit versengenek s amely áldásos föllendülésnek indítandja az emír ö-felsége csöndes birodalmát.

Mindezek a vasutak beláthatatlan fontosságúak, nem csupán azért, hogy egyik világrész szívéből a másiknak szívébe vezetnek, hanem azért is, mert megindul rajtuk a vérkeringés az elhalt részeken. Amerre csak elhalad, eleven, pezsgő élet támad a vasút nyomában, jólét és művelődés árad szét a láthatatlan erek hálózatán, amelyek széjjel futnak, amerre csak ember él, a föld minden tájára, sőt itt sem apadnak el, finom szálaikat kiterjesztik a lakatlan térségekre, ahol új életet teremtenek.

TARTALOM.

Lap		
	<i>Török földön.</i> Irta dr. Kúnos Ignác	1—67
	Előszó	3
	Sztambultól Leikéig	7
	Eszki-sehíren át Angorába	20
	Angorában	36
	Kütahja	48
	Útban Brusszába	56
	<i>Szárazföldi utak Indiába.</i> Irta Halász Gyula	68—78

T É R K É P E K .

	Lap
Kis-Ázsia	6
Szárazföldi utak Indiába	68

KÉPMELLÉKLETEK.

Izmid főutcája	Biledzsik állomása
A szabandszai tó	Köplü fötere
A vasút hídja Lefke előtt	Bozjuk cserkesz falu
Tevekaraván a Szakária folyó mellett	A régi híd Eszki-sehírenben